

LUKA BOTIĆ U ĐAKOVU

Botićev dolazak u Đakovo

Godine 1849. upisao se Luka Botić (rođen 28. siječnja 1830. u Splitu) na zadarsko sjemenište a sljedeće godine i njegov prijatelj Mihovil Pavlinović (1831.-1887.). U Zadru su upoznali srpsku nacionalnu propagandu preko Karadžićevih djela i izravno »preko organiziranih i plaćenih agenata srpske nacionalne propagande, čija je organizacija bila potpuno provedena već na proljeće 1850. godine«. ¹ Za mlade bogoslove, pune rodoljubnih i oslobodilačkih ideja, sputane apsolutizmom, Srbija je postala »obećana zemlja« pa su odlučili poći u nju da se nadahnu duhom slobode i da se potom vrate oslobađati narod:

»Mi iskreno mišljasm: blago nam, kad jednom izletimo iz slobodne Srbije, učitelji, književnici, vojvode, trgovci, da oslobađamo narod.« ²

Nakon jednoga sukoba u sjemeništu Botić je s drugovima istjeran. Ostali su se (osim A. Bakotića) iz raznih razloga vratili a Botić je jedini otišao u Srbiju. U tome mu je pomogao Ivan Berčić (1824.-1870.), marljivi istraživač hrvatske glagoljske književnosti, koji se dopisivao s Vukom Karadžićem. On je zamolio slavnog jezikoslovca da mu pošalje pismenu preporuku za Bogdana Ljubića s kojom bi se obratio na Karadžićeva prijatelja u Beogradu. Iza toga ilegalnog imena krije se Botić koji je pod drugim ilegalnim imenom, Bogdan Ljubibratić, propu-
tovao u jesen godine 1851. tursku Bosnu. O tome putu postoji vrlo malo pouzdanih podataka. ³

U Srbiji je Botić doživio veliko razočaranje jer je, kako piše Pavlinović, »našao svuda zatvoreno«. Iz Beograda je pošao ponovno preko Bosne s turskim dokumentom na ime Pavao Savić u Zagreb.

1. B. Zelić-Bučan, Luka Botić i regimenta »Ne boj se« pod utjecajem srpske nacionalne propagande, Kolo, br. 3., Zagreb, 1971., str. 258.

2. M. Pavlinović, O životu Luke Botića, Luka Botić, Pjesme, Zagreb, 1885., str. V.

3. Nije točna Pavlinovićeve tvrdnja, koju su preuzeli i drugi, da se na putu zadržao godinu dana. Tako npr. Kerubin Šegvić piše: »U Sarajevu ostade preko godinu dana« (K. Šegvić, Luka Botić, Zagreb, 1930., str. 45.) dokazujući to poznavanjem sarajevskog života i običaja koje je opisao u pripovijesti »Dilber-Hasan«. Međutim, Botićeva pisma dokazuju da je već u siječnju 1852. u Zagrebu. V. i J. Ravlić, Botićeva pisma i neka pitanja iz kronologije njegova života, Arhivski vjesnik, 13., Zagreb, 1970., str. 93-5.

U dodiru sa stvarnošću rasplinjuju se sve namjere a zanos zamjenjuje teška borba za život. U Zagrebu Botić radi u tiskari Ljudevita Gaja kao nadničar koji »razstavlja i pere slova: 'Narodnih Novina'« (M. Pavlinović, str. VII.). Ubrzo se upoznao s bosanskim franjevcima u Zagrebu a zatim i s Ignjatom Brlićem (1834.-1892.), gimnazijalcem, kasnijim političarom.

Njegov novi i veliki prijatelj zamolio je svoga brata Andriju Torkvata Brlića (1826.-1868.), književnika i političara, u to vrijeme direktora biskupijskoga vlastelinstva u Đakovu, da pomogne Botiću. Njegovim zauzimanjem zaposlio je biskup Strossmayer mladoga Splićanina kao vlastelinskog činovnika.

U pismu iz Zagreba Ignjat je Brlić pisao svome bratu:

»Evo ti sam piše Luka Botić (to mu je pravo ime, u Bosni se zvao Bogdan Ljubibratić, a sad ima tursku tezgeru pod imenom Pavao Savić); on je dragovoljno tvoj poziv primio, jer misli, da će više kod Vas moći raditi, nego ovdje kao nadničar, tako rekuć. Molim te otpiši mi, kada da dođe k Vama; on bi rada još 2-3 nedjelje ovdje ostao, jer čeka svoje stvari iz Splita. Bog će Vam sve dobro dati! što činite za tužnu otačbinu našu; dobro ga primite, kao brata, jer će Vam biti zafalan. Kada dođe do Vas vidiće te dušu našu, koja bi i život za svoj narod dala.«⁴

A. Brlić je predložio Botiću da se zaposli kao činovnik ili da uđe u sjemenište i postane svećenik. Botić odbija ovo drugo pravdajući se (u pismu iz Zagreba, 15. 1. 1852.):

»Što pišete dakle, da bi možda dobro bilo po moju osnovu kad bi se ja prikazao našem narodoljubivome tamošnjem Biskupu kano željan popovskog čina, znajte da od toga nemože ništa da bude; e u sedam godinah što sam se baš tome spravljaio, poznao sam kakvi strašni teret prima na se pop, i kako se strašno obveživa i pred Bogom i pred ljudima; tako da kad bi ja htio pod kaukom sve moje dužnosti obavljati (a to bi morao, ako neću ili da mi unutarnji crv dušu do smrti grize, ili da silom iz glave izbacim što sada cjenim dobro i razborito), slabo bi se mogao držati književnosti, koju esapim najzgodnije sredstvo koje bi nas moglo iz naših jadah izpraviti; a osobito danas kad su ljudi tako gjavolasti postali da popu malo vjeruju, niti dadu da se pop u njihove poslove mješa; a niti moja vatrena i zasukana ćud nebi priličila krotkome popovskome činu, niti bi kano pop smio raditi i pisati sve ono što mogu kano svjetovnjak. Pa kakogod sam se provukao iz mog zavičaja i ostavio popovanje za moći slobodno i djelovati i pisati i govoriti štogod može doprinuti k' blagostanju duševnome i tjelesnome kukavne naše braće, tako ni sada, radi te iste slobode i nezavisnosti, i uz istu svrhu, nemogu da se primim popovskog čina.« (str. 106.).

To opravdanje svakako nije posve točno jer je tada među hrvatskim književnicima bilo mnogo svećenika. Botić je već ranije odlučio da neće postati svećenikom i sada je samo tražio razloge kojima bi to opravdao. U Brlića je naišao na razumijevanje jer je i on napustio bogosloviju. Što se tiče bilo kakva zapošljenja, »to ja jedva čekam, jer, bilo kako

4. J. Ravlić, Botićeva pisma, str. 107-8. U daljem tekstu navodit će se samo broj stranice.

mu drago, cjenim ostaće mi prost koji sat preko dana kako mogu raditi što god za moju svrhu«, dakle za književni rad.

Botić samo moli, »ako je moguće, još za koju nedjelju ovdje da ostanem e mi je to potrebno radi mnogih uzroka, a da mi nije potreba vjerujte mi nebi se ovdje šugao i dan na dan jadno gubio, ko da sam ji malo do sada izdangubio; nu ako drugčie biti nemože, nego da se odmah uputim, a vi, molim vas, samo javitemi, pa me evo na mah« (str. 107.).

Ta potreba koju spominje, bila je odjeća koju su mu trebali poslati iz Splita jer je u Zagreb došao odjeven na tursku. U nesačuvanom pismu, kako piše Pavlinović (str. VI.), Botić »kumi bratstvom i Bogom, da ostanemo, gdje smo, a njemu da pošaljemo koji komad rublja i kakvu knjigu, da ne gine od nenauka i od leda«.

Botić je ostao u Zagrebu do 24. veljače. Putovao je do Đakova pet i pol dana, od 25. veljače do 1. ožujka. Svoje putovanje opisao je u pismu Ignjatu Brliću (iz Đakova, 2. ožujka). To je odličan putopis kojega bi trebalo objavljivati s drugim njegovim književnim djelima. Velika je šteta što Botić nije opisao i druga svoja putovanja.

U srijedu 25. veljače oko šest sati »uprti tešku torbu na rame, pa na nju kabanicu i čizme, te nategnuvši opanke, hajde, hajde, hajde kano čvrst konj za jedan sat; no to malo po malo torba sve teža, i pantljik hoće da mi ramena odvali, te se kukavac obzirem svaki čas nećeli koja kola zamnom; ali obzirao se ne obzirao sve mi jedno, kolah nema, te ja poslije sata i po putovanja i obziranja, prostri kabanicu ukraj puta, snimi torbu i čizme, te legni ugrijao se kano da sam bio kod žestoke vatre, premda po mrazu sam gazio, i vjetrić me niki razlađivao«.

Tada pogleda na zemljopisnoj karti koliki je put prešao; »Sesvete mi kaže blizu Zagreba, a ja bajan još nijesam ni u Sesvete; te opet olovnu torbu na rame, pa kabanicu pa čizme, pa hajde, dok dođu u Sesvete« (str. 119.).

U gostionici je pojeo malo kruha i popio malo vina pa krenuo dalje. Pješačio je do »grada Draškovićeve« gdje je pronašao čovjeka koji ga je za 12 krajcara odvezao kolima u Dugo Selo. »Kad sam došao u Dugoselo, pojedio nešto jeguljevijeh repova, koje sam morao loviti u lokvetini vode i srdit što su mi tražili forint za povesti me u Kloštar-Ivanić, uputim se opet pješe, ali kakvo bješe to moje putovanje Bog sami bi mogao kazati. Pantljik mi kida ramena, a teško mogu da dišem kako su mi se prsa pod torbom umorila; noge gaze po blatu, a poplati me nešto bole kano da su ranjeni« (str. 120.).

U Ivanić-Grad je došao oko 15 sati. U gostionici je upitao ide li tko u Slavoniju, »vele mi da ima trojica, među kojima jedan žandarski kapetan, koji iđu u Brod. Ta trojica sastalise s' nekim oficirima, te se kartaju; a ja hoćuli neću li, da ji molim nebilime primili sa sobom. Najpotla stisko srce, kapu u ruci, pa kucnem na njiova vrata. 'Errain'. — Gospodo, moliću vas za veliku jednu ljubav, a da ste u mojoj prilici i vama bi bilo drago da vam se učini što ja sada od vas prosim. Vi idete u Slavoniu, a i ja idem tamo, da bi ste me primili s' vama, i da bi ste mi zaštedili truda i umora, a što bi pravo bilo platiti nebi se uklonio. 'Moj sinko, drage volje bismo te primili, no nas ima pet, i

prtljage podosta; konji slabi, a put vidiš kakvi je. A da možemo, drage bi te volje primili« (str. 120.).

Tada je ručao i od umora zadrijemao na stolu; za ručak i krevet platio je 1 forintu i otišao spavati. »Kada svlači obuću s' nogu, sva mi noga u vodi, a pod nogom napeli se prišti kano očistjene glavice bijelog luka«. Tako je završio prvi dan puta.

Ujutro u 5 i 30 krenuo je dalje; »obučem ranjene noge, i natovarim torbu nad kabanicom da me patljik manje kida, pa prije zore začmem nabadati po smrznutom blatu, kano po čavlima. Ko me vidi, čudise turčinu kako sam tako rano bob sadi« i odmah ga pitaju hoće li biti rata s Turcima. Botić opširno opisuje razgovor s jednim katolikom (kako sam veli) koji je išao u obližnje selo. Razgovor je značajan jer pokazuje politička i narodna shvaćanja običnih ljudi na samom početku apsolutizma (riječi svoga sugovornika stavio je Botić među navodnike).

— »Otkud ideš, komšia?« Iz Zagreba. »Što se čuje u Zagrebu, hoćeli biti boj.« — A Bog bi ga znao, brate: znaš što su ljudi, svaki svoju bacaniju kaže; to što ti znadem kazati, jest — da nije nikome pravo — da se svak tuži. — »To je istina, bogme. Da ti pravo kažem, mi smo bolje pravice imali pod Magjarima. A što radi Ban? Jeli sad u Zagrebu?« Jest. »A pače, što sam čuo da će biti tabor kod Zagreba?« Tako se govori, no ko zna jeli istina. »Kod nas se i to čuje; baš mi je jučer jedan moj susjed Srbini kazivao: da je Caru Ruskome osvanula knjiga pod glavom, da otme sveti grad Jerusalem Turcima, i da će zato biti boj s' Turcima«. — Da bi Bog dao da se taj boj zametne, i Bosni bi bolje bilo, a Rus, bogme može, samo kad hoće — nije Turčin Rusu ni svirala. »Ali da ti kažem, Rus nije dobar car. Kako nije dobar car?« »Kažu svi da je jako nemilostiv; Srbi, koji su šnjime jednoga zakona, pa i sami kažu da nije dobar car«. Pače, brate skladujete li kako vi katolici sa Srbima koji s' vama žive? — »Ah dobro, sve kano da i nijesmo drugoga zakona; dobro, dobro«. (str. 120.).

U Križu je ručao i odlučio prespavati u Kutini. Podne je već prošlo »te se počelo rastapati smrznuto blato; pa eto meni gore na gore: sad bježe noge podamnom, i svakog časa hoću da panem« (str. 120.). Kratko se vrijeme vozio u kolima a zatim je hodao s jednim starcem koji je išao u svoj vinograd. Ovaj mu je ponudio da s njim ode u vinograd na čašu vina, »i bio bi se svratio da nije bilo sunce već dobro sašlo« (str. 121.).

U Voloderu pred gostionicom našao je kola koja su polazila u Kutinu. Zamolio je da ga povezu, da je spreman i platiti, ali nisu htjeli. »Ja da sam tada mogao upaliti i njega, i njegova kola, zgrčeno bi mi se srce ponapravilo, i htjeo sam da ga opsujem radi nemilostiva srca, i da ga kunem; no ja neznam što me usteglo«. Pitao je gostioničarku bi li mogao spavati jer se bližila noć, ali mu nije dopustila »videći me onako blatava, i bojeći se da joj ne ostavim turskije ušiju. Ta ni đavlu u paklu nije suvlje srce nego što je tada moje bilo«. Nije bilo druge, nego da nastavi pješke u Kutinu. Gazda mu se ipak smilovao i primio ga u kola. Bio je bogat kovač, Srbini iz jednog sela kraj Bjelovara. Kada je saznao da je Botić radio u tiskari, zamolio ga da mu proda »koju knjigu hrvatski (tj. latinicom — K. P.) pisanu, jer srpski (tj. ćirilicu — K. P.) neznam, a da srpski znadem, davno bi bio pop«. Botić

mu je darovao Tommaseove »Iskrice« i knjigu narodnih pjesama (vjerojatno Karadžićevu). Prespavali su u kovačeva pobratima; njegov je novi znanac čitave večeri govorio: »Ala lepog govora, u ovako mladog čoveka! Da svako selo ima ovako jednog čoveka! eh! Pij Pavle, pij!« (str. 121.).

Trećega dana došao je do Ilove i ovdje saznao od jednog momka da su u Lipovljanima otac i dva brata njegova prijatelja Ignjata Bartulića⁵ (s kojim se dopisivao). S njima se povezao do Novske. Toga dana došao do Rajića gdje je prespavao. Četvrtoga dana, u subotu, »trefiše (mi se) kola do u Okučane, a odatle druga do u Novu Gradišku, a treća iz Nove Gradiške do u Oriovce«. Dakle, dobro je putovao, iako je popodne počeo padati snijeg. Navečer »sam srećom zatvorio sobu u kojoj sam spavao, a drugičije bio bi nagraisao, jer kad sam se obnoć probudio, čujem kao neko ševrda oko moje ključanice; bješe u krčmi dvadesetak cigana, i cigankinja«, a možda je bila, dodaje, »koja sluškinja, jer osobito jedna crnomanjasta visoka, jedra a vatrena svu me onu veće pogledala« (str. 122.).

Iduće jutro čekao je uzalud dva sata kola, morao je krenuti pješke. Putem su ga srela kola s kojima se povezao u Gornje Andrijevice a zatim s drugima u Brod. Ovdje je ponovno čekao jedan sat, »dok me namjera ne namjeri na jednog Švabu, koji se vraćao s' vašara u Vinkovce. Ovaj me povede do u Vrpolje«. U Vrpolju je prespavao, ali »bojeći se mojije ušiju nedadoše mi sobu i krevet nego mi prostriše na stolu«. Sada mu se pružila prilika za drugu ljubavnu pustolovinu na putu jer je došla služavka i šapnula mu »kano ljubećime«: »rekla je gospodarica da vam je spravila sobu, ako hoćete u sobi spavati«. »Nijesam htjeo« — piše Botić.

Ujutro se našao u neprilici, tako blizu Đakova. »Kola nema, već za 4-5 for.; a pješe ni đavao ne bi pregazio, ne samo u opancima, no nebi ni u švapskim čizmama. Da imam 6 for. kupiobi jedne čizme, pa bi u njima gazio; no nemam nego 5. U mucu sam bio tako za nekoliko sati, kad dođe jedan seljak i pogodise da će me u Đakovo povesti za 3 for. Dođo u pusto Đakovo oko podne, blatav, i zamazan kano đavolski sin; sjašem pred Biskupovim vratima, na kojima stoje pet-šest momaka, te gledaju što će ovo Bosanče amo« (str. 122.).

Neprilike ni sada nisu prestale jer je Andrija Torkvat Brlić otišao na selo a Mato Topalović u Osijek. Smjestili su ga ipak u Brličevu sobu (pokazao im je pismo Ignj. Brlića), ali sa Strossmayerom nije mogao govoriti. »Sinoć pak me zovnuše na večeru, pa mi dadoše jednu sobicu da u njoj spavam, a jutros, evo me opet u bratovoj sobi, ovo ti pišem = i ovde mi doniješe hleba i sira za pruručak. Vidise da o meni misle, ali ko, kakoli, to sam Bog zna« (str. 122.).

Prvi susret Botića s Đakovom i Đakovčana s Botićem nije ispao sretno; on blatav i zamazan u turskoj odjeći kao skitnica (sa 2 for. u džepu) a grad pust, bez i jednog znanca. Zbog toga on na samom početku pisma (str. 119.) razočaran piše prijatelju:

»Jučer pri podne sam došao u Đakovo, kano u kakvu pustinju. Kućah vidim, a ljudih ne vidim; a da ji ima po čuvenju nebi nikad poznao, jer je sve mukom zamuknulo.«

5. O njemu v. »Hrvatski biografski leksikon« (Zagreb, 1983., sv. I., str. 495-6.).

Uskoro je sve bilo u redu, još toga popodneva (kada je napisao pismo) pozvao ga je biskup a »ja k njemu u mojim haljinama i u dimijama. Blagoslovite presvjetli, vašeg poniznog slugu — pa ga u ruku poljubim. — »No kako je?« — Zdravo, Bogu hvala; a i dobro, kako sam pod vašu obranu došao.

»A, biće dobro, nebojte se.« Pak me pita kako sam putovao, bilise moglo moga pasoša dobiti od moje kuće; tko mi biaše moj Biskup i t. p. na koje sam mu odgovorio.

— »Jesu li vam dali sobu?«

Jesu. —

»Ali čujem, da je mračna kad se naoblači.«

Ta nije mi mračna; a i ljetu ide, pa sunce se više vidi nego sada.

»Kad dođe Brlić, š' njime se razgovorite, i on će sve napraviti, što bude potreba. A ostaće vam vremena i za čitanje«. Pa se osmjehnu. »Nanno! biće dobro«. Pa me stisne za ruku, a ja njega poljubi u ruku: jedan se drugome poklonimo i rastadosmo.« (pismo od 6. ožujka, str. 123.).

Idućega dana susreo se s Topalovićem (1812.-1862.), književnikom i profesorom na sjemeništu; »ugledame mršavi jedan pop, pa mi veli: otkle ti Turčine? — Iz Zagreba. No, gospodine nijesam ja Turčin. — »A što si ti?« — Osmjehne se on meni, a ja njemu, pa mi se približi, i upitame za zdravlje, kad sam došao i p. Pa me poče koriti zašto nijesam došao ga naći. Tada se osjeti: ovo je Topalović« (str. 123.).

U četvrtak došao je i Brlić. »Onu večer progovorismo po koju riječ, a sjutradan u jutru po koju riječ, a popodne po koju riječ. Pred podne sam otišao Topaloviću i razgovarali smo se za jedno 2 sata. Dobar čovek, dobra srca: meni je za čudo kako čovek u onakim godinama ima onoliko mlađane vatre u sebi.« — Pogotovo jer je Topalović, što Botić možda nije ni znao, bolovao od tuberkuloze zbog koje je deset godina kasnije umro u selu Gradištu kraj Županje.

»Meni je Topalović — nastavlja Botić — jako do srca, a kako se on meni dopada, rekaobi da i on mene rado ima, te jedan drugome obećasmo češće se viditi.«

I tako je Botić to pismo, napisano u boljem raspoloženju, završio s drugačijim mišljenjem o Đakovčanima:

»Brate moj, od ovakijeh ljudi i od ovake sreće kad otiđem (a otići ću što kasnije budem mogao, e sam na dobroj prigodi za moje poslovanje, da je bolje teško i želiti) čitavo će mi srce kod nji ostati.« (str. 124.).

Luka Botić došao je u Đakovo 1. ožujka 1852. Zaposlio se kao činovnik đakovačkog vlastelinstva. Postao je pisar s dužnostima nadglednika. Plaća mu je iznosila 60 forinti godišnje a dobio je stan i hranu.

Književni počeci

Botić je napustio svoje oslobodilačke zamisli i zaključio kako se u apsolutističkom vremenu za narod najviše može postići književnošću (»koju esapim najzgodnije sredstvo koje bi nas moglo iz naših jadah izpraviti« — kao što je pisao A. T. Brliću). Smirio se i zaposlio i stekao povoljne uvjete za književni rad; upravo kako je i predviđao u već citiranom pismu Brliću: »cjenim ostaćemi prost koji sat preko dana

kako mogu raditi štogod za moju svrhu«. Rezultati su se uskoro vidjeli.

Luka se Botić pojavio u teškim vremenima za hrvatsku književnost. Preporodno je oduševljenje nestalo, pisanje postaje politički sumnjiva rabota.⁶ Ilirci se povlače ili se posvećuju znanosti (Ivan Kukuljević historiografiji, Adolf Tkalčević lingvistici); djelatan je jedino Mirko Bogović (koji je nakon vraćanja ustavnosti logično završio među madžaronima).

Godine 1849. prestala je izlaziti Gajeva »Danica ilirska« i do godine 1852. nije bilo književnoga časopisa, te kralješnice književnosti (Matičino »Kolo« i almanah »Dubrovnik« nisu bili književni časopisi; osim toga je ovaj drugi bio lokalnog značaja). Tek 1852. pokrenula je Matica ilirska »Neven« koji je postao središte hrvatske književnosti za apsolutizma. Tada se položaj književnosti malo popravio. »Neven« se smjestio vremenski između »Danice ilirske« i »Vienca« — to su tri najznačajnija hrvatska književna časopisa 19. stoljeća.

Prvu godinu časopis uređuje Bogović a zatim nastaju teškoće karakteristične za to vrijeme. Uredništvo je ponuđeno Dimitriju Demetru, ali se on kao urednik službenih »Narodnih novina« nije smio prihvatiti. Ni Filipović se zbog osude nije mogao poduzeti toga posla. Konačno se Ivan Perkovac prihvatio uređivanja lista. Izdržao je pola godine. Drugu polovicu uređivao je Vojko Sabljčić. Te je godine list pao najniže i programski i po kvaliteti književnih priloga i po zanimanju čitatelja. Nezadovoljna je bila i sama Matica ilirska. S obzirom da nitko nije htio uređivati list, raspisala je javni natječaj! Vjerojatno jedini do danas. Javio se novinar Josip Praus koji list vodi do kraja godine 1857. »Neven« je izlazio jednom tjedno, 1856. već jednom mjesečno. Iduće godine tek tromjesečno. Na kraju godine Matica je napustila list; 1858. preuzela ga je Narodna čitaonica riječka.

U »Nevenu« godine 1854. tiskao je Botić svoje prve radove: spjev »Pobratimstvo« (br. 21-3.), tri kraće pjesme: »Što će meni cvieće svakojako« (br. 27.), »Tri muke bjeguncima« (br. 30.) i »Srb ide u rat« (br. 34.) te pripovijest »Dilber-Hasan« (br. 45-50.). Vjerojatno su nastale prvo pjesme a zatim spjev jer je vidljiva »tehnička nedotjeranost i izražajno mucanje njegovih kraćih pjesama«.⁷

»Pobratimstvo« je napisano u Đakovu godine 1852. Počeo ga je pisati u ožujku nakon kratkih pjesama. U pismu Ignjatu Brliču (str. 125.) veli da »neću ništa da na svjetlost dadem prije mojeg spjevanja o 'Pobratimstvu'«. U idućem pismu (4. 4. 1852.) na Brličevo pismo odgovara: »Pisukam i čitukam, e sada ima spainskog posla najviše u godini. Ali mi, brate, neda pjevati, da bi svršio ono pjevanje. Miran sam, no uzhićen niješam da bi mogao pjevati, a jer ne mogu da pjevam kad mi srce ne pjeva.« (str. 126-7.). Možda je do sredine lipnja dovršio spjev jer je već opisao običaje jednoga sela u Đakovštini. »Kad dođeš amo — piše I. Brliču 18. 6. — čitaćuti opisanje običaja jednog sela kog

6. Kada je 16. rujna 1852. Ivan Filipović, prijatelj Botićev, objavio u 38. broju »Nevena« pjesmu »Domorodna utjeha« bio je osuđen zajedno s urednikom Bogovićem na 6 mjeseci zatvora i kaznu su izdržali do posljednjeg dana (2. 8. 1853.-2. 2. 1854.), Lj. Lončar, Progoni Mirka Bogovića i Ivana Filipovića zbog književne djelatnosti, Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 32., Zagreb, 1978., str. 179.-216.

7. L. Botić, Djela, JAZU, Zagreb, 1949., predgovor J. Ravlića, str. 17.

sam iz usta seljaka jednog iz istog sela uzeo« (str. 131.). Opis nije nikada objavljen i izgubljen je s drugom Botićevom ostavštinom.

Sasvim je razumljivo da je pojava mladoga darovitog književnika među samim dobronamjernim diletantima (u najboljem značenju te riječi) bila radosno dočekana. Urednik Praus popratio je »Pobratimstvo« sljedećom bilješkom:

»S osobitim veseljem uvodimo evo gdna Botića, rodom Dalmatinca, u kolo ponajboljih naših pjesnikah, kojim se on dično pridruži ovim svojim pjesmotvorom, navješćujuć nam time, čemu se ima književnost naša nadati od mladoga pjesnika, koji znade pjevati onaku pripoviest punu života i miline, liepo izumljenu i vješto al opet posve naravno izvedenu po pravilih dobrog ukusa umjetničkog, punu krasnih mislih u krasnih slikah, nadahnutu čistim duhom narodnim i odievenu u sjajno ruho jugoslavenskoga jezika.« (»Neven«, 1854., str. 325.)

Sam pjesnik nije baš bio zadovoljan. Smatrao je, pogrešno, da književno djelo mora prikazivati istinite a ne izmišljene događaje. »Sastavio sam jedno djelce: 'Pobratimstvo', — piše Mihovilu Pavlinoviću (5. 5. 1854.) — o kojem sam još kod kuće mislio, kad još nisam uvažavao, kano što sada, uzroke, s kojih svako pjevanje mora se osnivati na istini povjestničkoj. Djelce je dakle izmišljeno, i to mu je najveća mana; otud sve njegove mane dolaze. Nego bilo što će biti, njekeje misli će ipak pobuditi; način je pjevanja nov, predmet još ne načet, a meni s' toga ugodan, što moje i srca mojih prijateljah opisuje.« (str. 178.)

A bio je ljut i zbog brojnih štamparskih pogrešaka; piše Nikoli Vežiću (31. 12. 1854.) da neće više surađivati u »Nevenu« jer »Praus, urednik, ne pazi mnogo, i mnoge se pogrješke uvuku kod štampe, kano što bijaše kod svijuh mojih stvari do sada štampanih« (str. 181.).

Međutim, čitatelji su odlično prihvatili novoga pjesnika. O tome postoje značajni podaci. Da bi povećali zanimanje za književnost i za »Neven«, a možda i da bi se vidjelo što čitatelji vole, raspisalo je uredništvo nagrade za najbolje izvorne pripovijesti i novele. Nagrade je darovao neimenovani mecena. To je bio Ambroz Vranyczany (1801.-1870.) kao što pokazuje Botićevo pismo I. Brliču (14. 5. 1855., str. 144.). Dijelit će se dva puta u godini i bit će ih četiri. Dvije prvoga reda (po 8 dukata u zlatu) i dvije drugoga reda (po 5 dukata). Uredništvo je ukratko donijelo uvjete koje moraju ispunjavati novele, postavljajući teoretske osnove za tadašnju dobru novelu.

»Pripovijedke ili novele, štono će biti predmet natječaja, mora da budu ili romantične, iz prošastnosti naše t.j. historičke, ili pako iz sadašnjosti, t.j. iz društvenog ili iz narodnog života cerpljene. Mi se ovdje u potanko razlaganje pravilah novelističkih upušćati nećemo, jer deržimo, da su onima, koji će se natjecati za nagradu, i onako poznata, te će i sami znati, da u noveli ili pripovijedki isto tako kao u romanu, mora da bude glavno sredotočje t.j. osoba oko koje se čin kreće, zatim razvitak čina t.j. uzroci i posljedice istog, nadalje mora da bude i zameršenost, a na posljedku tragično ili tako zvano veselo rješenje. To sve u dobre novele osim tako zvanog nakita biti mora, samo što je u pripovijedke ili novele tjesnie i užje polje negoli što je

u romanu. Čini nam se gotovo suvišno da ovdje i to napomenemo kako predmetom tog natječaja bit, nemogu tako zvane basne ili povijesti bajoslovne, gdje se pripovijeda bilo o verhunaravnih kakovih bićah, bilo o vilah, vještica, vukodlacih ili drugih kojekakvih sablastih.«

Iako nije navedeno, pripovijesti su mogle biti u stihu i u prozi.

Na kraju se pozivaju književnici da se »late pera, i da nam u gore spomenutu sverhu pošalju proizvode svoje« (»Neven«, 1854., str. 31-2. »Razpis nagradah za pripovijedke ili novele«).

U prvoj polovici godine objavljene su sljedeće izvorne pripovijesti: Botićevo »Pobratimstvo« (u stihovima), Bogovićev »Vidov dan na Lobor gradu« i »Slava i ljubav«, »Priateljice« Dragojle Jarnević, »Odmetnik«, »Hajdukova zaručnica« i »Noćna luč« Janka Tombora, »Zločinac« i »Turci u Slavoniji« Mijata Stojanovića, »Osveta« Ferde Filipovića, »Zlobna Maćuha« I. Perića i »Da s' ostala što si« Janka Jurkovića. Za pola godine dosta.

Uredništvo misli da će »najshodnijim putem udariti, ako dosudu ovih nagradah ostavi sudu štovanoga občinstva Nevenova«, obrazloživši to ovako:

»Mi smo se oddavna navikli javno i književno djelovanje podvergovati sudu občinstva, pa i sada nedvojimo, da će nam ovo pravedno i nepristrano naznačiti one pripovijedke, koje se osobito odlikuju i zato razpisane nagrade zaslužuju. — Ovako izjavljena obća presuda služiti će moći u buduće za pravac i gg. piscem i uredništvu ovoga časopisa.«

Uredništvo neće određivati pravila nego ostavlja na volju »svakomu čitatelju Nevena, da svoj sud izreče i da nagrade prisudi onim izvornim pripovijedkama, novelam ili drugim člankom u formi pripovijedke pod kakvim god naslovom, prozom ili u stihovih pisanim i ovoga polieća u Nevenu priobćenim, koje su po njegovom mnijenju najbolje izumljene i izrađene« (»Dosuđivanje nagradah izvornim pripovijedkama lještojnega Nevena«, »Neven«, 1854., str. 415-6.).

Na sjednici književnog odbora Matice ilirske 6. kolovoza uredništvo je izvijestilo o glasovanju. Najviše glasova dobilo je »Pobratimstvo«, zatim Bogovićev »Vidov dan«, »Hajdukova zaručnica« Tomborova i »Priateljice« Dragojle Jarnević. Na žalost, nije navedeno koliko je tko glasova dobio. Prva dvojica književnika nagrađena su sa 8 dukata. Tombor i Jarnevićeva dobili su drugu nagradu od po 5 dukata (»Neven«, 1854., str. 575.).

O svome uspjehu mislio je mladi pjesnik dosta samouvjereno, dakako (u pismu Vežiću, 31. 12. 1854.): »Nemojte, braćo, misliti, da što sada pišem, da s' naporom kakvim velikim napisano; morao sam se i ja poslije toliko vremena pojaviti: sreća, što je to sretno izpalol!« (str. 181.).

Dva su razloga zbog kojih je Botić stekao simpatije čitatelja i kritike: idejne osnove i stilska obilježja njegova djela.

U tadašnjoj hrvatskoj književnosti postojala je crno-bijela shema, sve što je tursko, muslimansko, bilo je negativno (uostalom, još uvijek smo graničili s Turskom) a kršćansko pozitivno. Upravo je Botić prvi prekinuo tu tradiciju, taj zid, i ocrtao nesretne sudbine i na jednoj i na drugoj strani. Umjesto mržnje kršćana i muslimana, kao u hrvatskoj novelistici pedesetih godina, naći ćemo u Botića ljubav za pripadnike svih vjera i na uvjerenje da se radi o pripadnicima istoga naroda

samo različitih vjera. Adel i Mara (»Bijedna Mara«), Radmilović i Ajka (»Pobratimstvo«) i Hasan i Sofa (»Dilber-Hasan«) — ljubav je to pripadnika dviju vjera, ljubav koja završava tragično. Ali ima nedorečenosti u Botićevu djelu, u tragičnoj sudbini junaka. Nigdje, naime, ta ljubav ne pobjeđuje, nego završava smrću jednog ljubavnika, nikada oboje. Ukoliko pisac i predviđa sretno rješenje, ono bi bilo u prijelazu s jedne vjere na drugu (zanimljivo: uvijek s islama na katoličku ili pravoslavnu!). Na kraju dolazi do ženidbe istovjeraca (Adel i Melka, Pavao i Sofa). Ni Botić nije mogao ispred svoga vremena. Činjenica je ipak da je dokinuo književnu modu »kad se u literaturi sve crvenjelo od turske krvi« (A. Barac).

Reći ću nekoliko riječi i o drugome razlogu. Kritika je već odavno primijetila u Botića »otvoreno oko za upijanje prirodnih ljepota« (N. Andrić), nepoznato u dotadašnjoj hrvatskoj književnosti. Početak »Pobratimstva« doima se kao potpuna pejzažna pjesma:

Bože mili, na svietu ljepote!
Kako mi se u Bojanu tihu
Bieli Skadar ko labud ogleda!
Okolo njega veseli brežuljci
U kolo se divno uhvatili,
A nad njime sunce mi se smije,
Okolo Skadra veselo se vije.
Krasni Skadre, na Bojani grade!

Ima takvih mjesta još mnogo, na primjer, kada već o tome govorimo, jedna proljetna pjesma iz »Bijedne Mare« (Zagreb, 1861., str. 17.):

Kad proljećem spusti s' tiha rosa,
Nježan cvijet kako se poklopi,
I kako se travka svaka snimi
Dok je blago sunce ne obasja!
A kad sunce veselo prosine,
Cvijet svaki veselo s uzvisi
I radosno mirisom zapjeva.
Svaka travka pogleda u sunce
I zapjeva zelenilom svojim.

Naći ćemo u Botića, međutim, i naivnih lirskih treptaja:

Konja igra, o konju ne misli,
Pjeva nješta, a ne zna što pjeva,
Spljetu žuri, dok i u Spljet dođe.

Ali je kritika tek u novije vrijeme otkrila da u Botićevim spjevovima postoji mnogo, pored zavičajno-pejzažnih, fantastičnih, vizionarskih i košmarških momenata. Ima ih već u »Pobratimstvu« (»Neven«, 1854., str. 347. i dalje):

Kada bješe noći o ponoći,
Ali Mijo uprav i ne spava:
Nješto strašno vidjeo u sanku
I nješto mu uhu prišapnulo:
Sve mu kosti ježuri protrli.
Kad se prenu, mjesec mirno sjaje,
No pred njime čovjek na konjicu:
Po mu lica mjesec obasjao,
Ono drugo od mraka ne vidi,
Pa nemože lica da upozna.

Mijo hoće da se njem' primiće,
A čovjek se na konju odmiće.
Mijo skoči na svojega konja
Uputi se mahom za čovjekom-
A nu gledaj čuda nečuvena!
Neznan čovjek trči na konjicu,
A ne čuješ konjsko klopotanje,
Rekao bi: goni mjesečinom.
U tom došli na Raskršća strašna
Gdje su brata s tielom rastavili;

Najviše je takvih dijelova u »Petru Bačiću«, na primjer:

Strašni Bože, grdna li pokolja
Po ovome groznom razbojištu,
Pogledat ga, srce ti ozebe,
Po tijelu sve ti trnu kosti,
A koža se od strahote ježi!
Lešine su polje prekrilile,
Nakrstice leže nemilice,
Vrela krvca teče, ne prestaje,
Sve se puši, kako crna teče.

Već se grdne psine nakupile,
Sve mršave, jedva hodat mogu,
Krvcu piju žedne i lakome,
Krvcu piju a krv gadne bljuju;
A silna su jata uzavrila
Vranih vrana i crnih gavrana,
Od veselja sve ih graka stoji,
Od mnoštva su tamu potamnjali,
Jer ni sunce gledati ne može.

I po tome je Botić nov, takvih mjesta nije bilo u hrvarskoj književnosti prije njega a ni dugo poslije njega.

Uspjeh »Pobratimstva« potakao je Prausa da spjev pokuša tiskati u knjizi (»Praus bi pobr. rad izdat«, str. 110.), ali do toga nije došlo.

Ovo je prvi književni natječaj u nas. Na njemu je pobijedio mladi književnik i na velika vrata ušao u književnost.

U sukobu s Bachovim husarima

Nakon »Nevenova« natječaja Botić nije samo nagrađen sa 8 dukata, nego je dobio i novo, bolje namještenje arhivara-aktuara (pisara koji vodi arhiv) i dakako bolju plaću. Da je to unapređenje posljedica upravo književne nagrade, potvrđuje on sam u pismu Nikoli Vežiću (iz Đakova, 31. prosinca 1854.):

»Ja sam baš juče dobio kod ovoga Biskupa službu arhivara i aktuara; imam stan, hranu i do 250 for. plaće (godišnje — K. P.). Sada bi mi baš dobro bilo, da se soldatije ne bojim. Mene ovaj biskup ljubi, a i prijateljah ovdje dosta imadem. — Zar nijeste proštili u Nevenu od ove jeseni moju pripovijedku 'Dilber Hasan'? Za 'Pobratimstvo' sam dobio novu službu i svakojakih pohvalah od svakuda iz Hrvatske, iz Beča itd. u prosi i u stihovima. (str. 181.)

Međutim, to mu je donijelo i brojne nevolje s Bachovim husarima. Tko su bili Bachovi husari?

Ukidanjem oktroiranog ustava 31. 12. 1851. uveden je u Habsburškoj monarhiji neprikriveni apsolutizam. Glavni je predstavnik apsolutizma ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Bach (1813.-1893.) po kojemu je i prozvan. Politički je život prestao, službenim je jezikom postao njemački pa su Hrvatsku preplavili tuđinski činovnici, Nijemci, Slovenci i Česi. Oni su radili krajnje birokratski, kruto i vrlo strogo provodili nove zakone. Škole su ponijemčene a uskoro i društvo. Policija je vladala neograničeno pa je špijuniranje i uhodarstvo postalo sveopćom pojavom.⁸

Slovenski književnik Janez Trdina (1830.-1905.) živio je u vrijeme apsolutizma u Hrvatskoj kao gimnazijski profesor (od 1853. do 1866. kada je otpušten iz službe). Svoje doživljaje i zapažanja iznio je u knjizi »Bachovi huzarji in Iliri« (Ljubljana, 1903.). O Bachovim husarima on je pisao:

»Tuđe činovnike naobraženi Hrvati nazivaše obično Nijemcima, jer su ponajviše razgovarali njemački, pisali službene akte na njemačkom, donosili presude prema njemačkim uzorcima, pa je općenito cjelokupna upravna služba bila prilagođena njemačkim običajima i zakonima. ... U Madarskoj, međutim, pronašao se za te nove, nepoželjne goste pogrdan naziv 'Bachovi husari', a taj se naziv uskoro udomaćio i u Hrvatskoj.«⁹

Špijuna i uhoda bila je sva sila; oni su »imali na umu jedino kako bi čovjeku štetili, otjeravši ga na sud i stvorivši mu druge neprilike. Neprestano su se povlačili iz gostionice u gostionicu, iz krčme u krčmu, osluškivali razgovore ili čak goste uvlačili u političke razgovore, očekujući da će gundati protiv nove vlade i njenih naredaba. Sve što su čuli marljivo su dostavljali policiji« (J. Trdina, isto, str. 50.). Posebno su pazili na pisce i glasovite ilirce. Oko stana književnika Bogovića »smucali su se i danju i noću uhode koji su zabilježili svaki njegov

8. Prema F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb, 1975., str. 427. Hrvatska historiografija nije posvetila dovoljno pažnje ovome razdoblju.

9. J. Trdina, Bachovi husari i ilirici, prijevod Tone Potokar, Zagreb, 1980., str. 39.

korak, svakog poznanika što bi se uputio k njemu. Uvečer šunjali su se oko prozora, osluškujući razgovor u kući, kako bi uhvatili koju sumnjivu riječ« (J. Trdina, isto, str. 119.). Protiv filologa osobenjaka Frana Kurelca stiglo je u jednoj godini toliko dostava da su, »složene na gomilu, činile stog od četiri prsta«. Nije se ni znalo tko je sve špijunom. Tako je primjerice Slovenac Tribuzzi, sudac, tužio vladi svoga pristava Jožefa Kavčiča, također Slovenca, »kako prezire njemački jezik u tolikoj mjeri da njemački razgovara isključivo sa svojim psom«. Takve su prijave u ono vrijeme bile veoma opasne. Čovjek je zbog njih mogao izgubiti posao i dopasti zatvora. Kavčiča je spasila »jedino poznata sučeva lažljivost i nedruželjubivost« (J. Trdina, isto, str. 122.). I među učenicima srednjih škola bilo je uhoda koji su obavještavali ravnatelja o ponašanjima svojih drugova i profesora. Bio je špijuniran čak i ban Jelačić. Iako je njegova vlast već znatno smanjena, ipak je uspio jednoga od njih, zloglasnoga agenta Schumachera, protjerati iz zemlje.

Prijatelji Luke Botiča također su bili špijunirani i upisani u »crnu knjigu«. Nakon izlaska iz zatvora policija je nadzirala Ivana Filipovića. Ministar policije Johann Kempen zatražio je (10. 6. 1854.) od direktora zagrebačke policije majora Fischera podatke o Filipovićevu ponašanju. Fischer je odgovorio (21. 6.) da Filipović za sada nije učinio prijestup, ali se »može pouzdano sumnjati da i dalje goji neprijateljski stav prema vladi, jer se protivi svemu što je njemačko i opći isključivo sa ljudima ultraslavske stranke, kojoj pripadaju svi ovdašnji literati«. ¹⁰ Kempen smatra da je Filipović »tako revan u promicanju separatističko nacionalne težnje da u toj svojoj zanešenosti ide tako daleko da se prijeti onima, koji su drugog mišljenja«. I njegova buduća žena (»njegova ljubovca imenom Ivana«) »zanesena isto ultra nacionalnim shvaćanjem daje se zavesti na nemoguće izjave«. Ona je, piše Fischer (3. 10. 1854.), »stvorenje pretjerano zauzeto za slavenstvo i svoje shvaćanje iznosi bez straha, dijelom iz vlastite egzaltiranosti, a dijelom za volju svoga obožavatelja«. Istina, njemu, Fischeru, nije poznato da Filipović »u svojoj zanešenosti u separatističko nacionalnom pravcu ide tako daleko, da se je prijetio onima, koji su protivnoga mišljenja«, ali je vjerojatno da to nužno slijedi zbog toga »što se on druži isključivo samo sa svojim istomišljenicima i otvoreno pokazuje da druge podcjenjuje«.

Značajna je izjava šefa zagrebačke policije da su svi književnici u opoziciji prema apsolutizmu. Jedan je od njih i Praus, urednik »Südslavische Zeitung«, osuđen također »radi tiskarskog prestupa u političkom pravcu« godine 1852. na mjesec dana zatvora i 100 for. globe. Praus je, kao što je poznato, postao urednikom »Nevena« i objavio prve Botičeve stvari.

Andrija Torkvat Brlić, koji je pomagao Botiću da se zaposli i prijateljevao s njim, isto je »naklonjen ultraslavenstvu«. Brlić je »kako moralno tako i politički kompromitiran literat« koji smatra da se »treba

10. A. Ivić, Arhivska građa o jugoslavenskim književnim i kulturnim radnicima, knj. 4., Beograd, 1935. Dokumenti su napisani na njemačkom jeziku, prijevod Ljuba Lončar, Građa za povijest književnosti hrvatske, 32.

energično suprotstaviti uvađanju njemačkog elementa u jugoslavensku provinciju«.

»Individuumi sa separatističkim nacionalnim težnjama, koji se ovdje nazivaju patrioti« (po mišljenju policajca Fischera) bijahu Botičević prijatelji i istomišljenici pa je i on nadziran i špijuniran.

Već samo navođenje ovih imena, kao i drugih nespomenutih, navodi nas na zaključak da je policija smatrala Strossmayera vođom i prvakom protuvladine stranke. Kempen je tražio da se njegova pisma pregledavaju i čitaju:

»Nadziranje pisama Brlića i njegovih istomišljenika Botića, Filipovića i dr. pokazalo je dovoljno kako je opasno rovarenje separatista. Tajne niti vode do korespondencije Strossmayera i zato treba provesti kontrolu, ali s obzirom na delikatnost tih prilika umoljava ga da mu da upute glede pregledavanja sistematskim načinom korespondencije Strossmayera.«

Najvećemu Bachovu husaru u Hrvatskoj J. E. Schwabu, potpredsjedniku banskog stola, bio je Strossmayer vrlo sumnjiv. Kao »okorjeli jozefinist užasno je mrzio isusovce, dok je Strossmayera smatrao pokroviteljem svih isusovaca, istinskim nadisusovcem. Kad se povela riječ o njemu, zvao ga je: *Erzjesuit, der düne Jesuit, der Jesuitenmarschall, der slavonische Mesias*« — vrhovni isusovac, mršavi isusovac, isusovački maršal, slavonski Mesija« (J. Trdina, isto, str. 120.).

Đakovačkog je biskupa nadzirao viši sudac dr. Matija Rulitz, podrijetlom Slovenac. On je na početku apsolutizma postao okorjelim Nijemcem kojemu su svi hrvatski običaji »Unsinn« (glupost) a najveći »Unsinn« hrvatski jezik.

»Nadzirao je biskupa Strossmayera, marljivo se raspitujući o čemu propovijeda, što govori na raznoraznim sastancima, s kime se nalazi u društvu, s kim se dopisuje itd.«

»Smatram vrlo vjerojatnim — zaključuje Trdina — da je za to prljavo uhodarenje imao strogu zapovijed i vlast od bečkog ministarstva.« (str. 105.). Građa koju je objavio Ivić to potvrđuje.

Vidjeli smo iz dopisa ministra policije Kempena (od 22. rujna 1854.) da je Botić smatran jednim od najopasnijih »separatista«.

Botić je uskoro opazio da ga špijuniraju »jer ko može dosta siguran biti kod praćenja, pazenja i izpitkivanja današnjih okatnijih ljudi?« (iz pisma A. T. Brliću, 15. 12. 1854.). Smatran je buntovnikom; on je za to doznao i obavijestio prijatelja Ignjata Brlića (iz Đakova, 21. 2. 1855.):

»Što si, Bogati, uzrovao za komedije koje mora da bivaju u današnjoj sveopćoj komediji? Ja sam mislio da ćeš kad ti ja javim što mi je zabranjeno bilo, škripnuti malo zubima, i čutiti, kano što ja radim; a ti sveder pitaš i priupitkuješ stvari koje dobra neće, a moglo bi zla donijeti! Ali već kad hoćeš, neka bude na tvoju. Kad je ovdašnji sudac Bojničić otišao u Valpovo sa željom da me tamo unotaroši (učini notarom, bilježnikom — K. P.), kako je prijatelj Baronov (Strossmayerov šurjak — K. P.), očitovao mu je tu želju, a Baron na to: 'Jeli to taj bundžija što je iz Turske došao itd. Molim te samo mi toga gada amo ne nosi itd. To je prva scena bila. Čuj drugu. — Dođe u (Levanjsku — K. P.) Varoš nekaki ritmeister žand.; počeo govoriti o biskupu kano o panslavisti

itd. Rogić poče Nj. Presv. braniti, a moj ritmaj. navede kako je Nj. Presv. mene renegata, bundžiju itd. pod svoje zakrilje primila. Onedvije te scene čuje kroz Rogića Regen (Franje, svećenik đak. biskupije — K. P.), Baronov tukluk i javi sve to Biskupu, koji je odozgo, kano što prije pisa dobio nekakve ukore...« (str. 139.)

Botić izričito navodi da je Strossmayeru sve to odao Regen. Da bi izbjegao dalje neugodnosti i opasnosti biskup, na kojega se kako znamo također pazilo, naredio je Botiću preko toga Regena da »moram prestati dopisivanje s' Brlićem, pisati javno, i čuvati se svakog izraza opasnog«. Kada se kasnije sastao s biskupom, ponovio je ovaj da se »čuvam Brlića, koji će stradati, i da opazan budem, jer se na sve gleda, i njoj (Nj. Presvjetlosti — K. P.) je dopokon nađeno šta zamiriti i ukoriti itd.«. Dakako da je Botić našao načina da izigra prvi dio naredbe (zabranu dopisivanja s A. T. Brlićem) pa odmah u nastaku piše:

»Kakva su sve masla u toj cicvari neznam; samo znam da sam začas promislio u sebi, kad sam na samo bio, i vidjeo da, kad baš hoće da budem lukav, ništa mi ne smeta s' tobom dopisivati, a tijekom putem i razumjeti se s' bratom, jer što mi dva pišem, to može i on valjda znati.« (str. 139.)

Dalje on piše da »sva ta tandara neće ni tebe ni mene ništa poremetiti« a što »neću pod adresom tvoga brata pisati mu ili dobiti pisma njegovim rukopisom opravljena, to je koliko da nije ništa, i možemo im prigorjeti« (str. 139-40.). I doista su se i dalje dopisivali i ta su pisma objavljena s drugim Botićevim.

U isto mu je vrijeme rektor sjemeništa Adam Sukić »pod prijetnjom daljnjih koraka zabranio dolaziti više u Sjemenište, i imati dogovora s' klericima, jer da sam excentričnijeh mislih, pa da mu mladež kvarim« (str. 144.).

Se su to bila sitna i krupna podmetanja, tada vrlo opasna, za koja je Botić saznao. Sigurno bijaše još dosta za koje on nije znao a nećemo valjda nikada saznati ni mi. U jednome policijskom izvještaju iz godine 1855., Botiću nepoznatom, o njemu piše:

»Botić je panslavist i rusofilstvo otvoreno ispovijeda; stoji u prijateljskim odnošajima sa svom duhovnom okolinom đakovačkog biskupa; vodi korespondenciju kao pjesnik i književnik s Brlićem, a onda s profesorom Banom i Medakovićem u Beogradu, s Paltanovim u Varšavi i s redakcijom 'Nevena' u Zagrebu...«¹¹

Da bih pokazao koliko je to bila opasna optužba, navest ću što je značila riječ panslavist za birokrate:

»Schwab se isticao među onim birokratima koji su riječi panslavizam naturili novo značenje. ... Na osnovu Schwabova gledanja, međutim, naziv panslavist odgovarao je svakome koji je volio svoje slavensko pleme. Po njegovu mišljenju češki rodoljubi bili su svi od reda panslavisti, isto tako i hrvatski. Treba ih, prema tome, progoniti kao političke zločince, kao austrijske veleizdajice. Tako su, ugledajući se u njega, shvaćali riječ panslavizam i svi ostali viši birokrati...« (J. Trdina, isto, str. 102.)

11. A. Ivić, Arhivska građa, knj. 4., str. 329. Preveo I. Perić, Luka Botić kao političar, Radovi Zavoda JAZU u Zadru, sv. 26., Zadar, 1979.

Crni oblaci nisu uplašili Botića i on malo prerano nagovještava svojim prijateljima u Dalmaciji (u pismu M. Benkoviću, 5. 12. 1855.) skori kraj apsolutizma (izražavajući se zbog cenzure nejasno):

»Ušutili ste svi, kano da vam je sišlo s' pameti što bi se moralo svud u svako doba zauzimati. Što sada izgleda kano da je mirno vrijeme, ne dajte se uljuljati u prevarljivom snu, pa da vas događaji iznenada iznebuše, jer površina mora na mjestima izgleda tiha, ali pod tihom površinom strašni glogolj vrije. Budite u svako doba pripravnijim znamenitijem događajima.« (str. 104.).

Iako je s uspjehom izigrao Strossmayerovu zabranu da se dopisuje s Brlićem, jednu drugu, važniju: da objavljuje, nije mogao. I doista, Botić do godine 1860. nije tiskao ništa, ni jednoga reda. Mladi pisac koji je s uspjehom počeo, nasilno je zaustavljen na štetu hrvatske književnosti.

Ne treba dakako smatrati da je Botić uopće prestao pisati; to se ne može zabraniti ni jednome književniku. U pismu N. Vežiću (31. prosinca 1854.) spominje kako će »početi pisati jednu knjigu u kojoj ću o Dalmaciji dosta se spominjati« (str. 181.), najavljujući valjda »Bijednu Maru«. U pismu Ignjatu Brliću (29. 4. 1855.) napisao je ovome sljedeću pjesmu (str. 142-3.):

Zdrav da si mi, Naco, brat po srcu
A sdravljem ti svaka radost došla!
Man se tuge, mučnog uzdisanja
I sumornih mislih žalostivih,
Već kud gledneš sve nek ti se smije
Nek se sunce smije nad tobom,

Nek ti zemlja cvate poda tobom;
Kad kod gleneš, gleni ljubeznivo,
Da u svako lice čovječansko
Pozdrav čitaš čuvstva prijaznosti —
Čemu žalost, do da t' srce suši?
Čemu l' misli mrke, nevesele,

Da da t' gase svaki plamen čuvstva,
I da t' duši krila okisele?
Ko posrne o svaki kamečak,
Ko s' pokunji na udarac svaki
Il' zavrišti ko dete na bolju,
Tog će pošten svaki požaliti,
Ali neće reći: to t' je junak!
To t' je srca Marka Kraljevića
Kog nemože svako da nadjača.

A ti, Naco, kad onamo poglaš
Kuda si se duhom zavjetio,
Promislit je za takvoga puta
Nije svatko, d' osim tko je lagan
I opasan čvrstijem pojasom —

Istina je, brate, što ti kažeš,
Ko što biva istina pod suncem,
Da će svatko mudru riječ reći,
Dok je drugo reći, drugo smoći —

U pismu Andriji Brliću 5. rujna 1856. kaže da je davno htio da »nješto izradim iz srpske povjestnice, naime iz vremena drugog selenja Srbaljah u austrijske pokrajine pod patriarhom Arsenijem Jovanovićem, a uvijek s' poslom zapinjem zbog nedostatakah povjesničkih datah«. Nezadovoljan je postojećom literaturom pa moli Brlića ne da »bi mi na ova moja pitanja štogod odgovorili, znam kakvog bi Vam teškog posla, a kod ostalih Vašijeh poslovah, zadao«, nego da »bi me bar uputili na izvore, do kojih bi ja mogao doći« (str. 116.).

Botić je o tome htio napisati dramu, ali dalje od prvih prizora nije stigao.

Iduće godine (29. 11. 1857.) obavještava Ignjata Brlića da prevodi Tommaseovo djelo »Dužnost temelj slobode« koje »mislim da bi jako važno bilo za naše političare i juriste mlade i stare; ja to jest mislim, koji nijesam ni jurista ni osobiti političar« (str. 167.). Smatram se, dakle, političarem, iako ne »osobitim«. Ukoliko je i dovršio prijevod, ostao je u rukopisu i propao s njegovom ostavštinom.

Nesreće

U Đakovu je Botić stekao velik krug prijatelja i znanaca, a dakako i neprijatelja. Od onih prvih spomenuti su već Mato Topalović i A. T. Brlić koji istina uskoro napuštaju grad.

Ističem sada još dvojicu: Mirka Hrvata i Antuna Šunjića.

Mirko Hrvat (Đakovo, 1826.-1893.) značajan je iako danas nepoznat političar. Bio je odvjetnik đakovačkog vlastelinstva i jedan od najustrajnijih protivnika apsolutizma u Đakovu. Nakon vraćanja ustavnosti postao je političarem Strossmayerove Narodne stranke i biran u Đakovu za saborskoga zastupnika sve do 1875.: 1861., 1865., 1867. (tada je izabran i u Virovitici pa je zadržao taj mandat), 1868. (kod naknadnih izbora), 1871., 1872. i 1875. Iako se punih 25 godina borio za Strossmayerove ideale, koji bijahu i njegovi, izdao je stranku i prešao madžaronima. Posljedice su se odmah vidjele kod izbora 1878.: prvo je propao u Đakovu, zatim u Peterancu, usprkos agitaciji podbana Živkovića, a onda i u Var. Toplicama. Ipak je ušao na mala vrata u Sabor: umro je zastupnik Sbibovca kod Var. Toplica Matija Mesić, prvi rektor Hrv. sveučilišta, pa je na ponovnim izborima konačno pobijedio. Na izborima godine 1881. biran je u Vuki. Kada je došao na vlast zloglasni ban Khuen Hedervary, izabran je Hrvat predsjednikom Sabora. Na tom se položaju istakao progonima pravaških i drugih oporbenih zastupnika. Time je Mirko Hrvat uprljao svoju prošlost i možemo lako shvatiti Milka Cepelića kada u pismu (5. 8. 1885.) M. Pavlinoviću, izvještavajući o podacima za Botićev životopis, piše da je

Hrvat odmetnik kojemu je on, Cepelić, krvnim neprijateljem.¹² — Umro je 21. rujna 1893. u Đakovu.

Kada se piše o Luki Botiću, onda treba uzeti u obzir kakav je Hrvat bio za njegovu života a ne kakav je bio kasnije.

Antun Šunić rođen je 3. 1. 1827. u Kruševici a umro 24. 1. 1900. u Osijeku. Preparandijalni tečaj položio je godine 1845. u Vinkovcima i 1847. u Mitrovici. Službovao je kao početni učitelj 1843. u Šamcu, 1848/9. kao učiteljski pomoćnik u Garčinu, a zatim u Sikirevcima kao učitelj. Osposobljen je za učitelja na glavnim školama 1851. Godine 1853. počeo je raditi u Đakovu, od 1862. ravnatelj je glavne škole. Na preparandiji je predavao do godine 1867. Umirovljen je godine 1873. Šunić je napisao dosta pedagoških i drugih članaka u izvješćima đak. škole, časopisu »Napretku« i drugdje. — Botić se sa Šunićem ubrzo sprijateljio i on ga je učio njemački jezik (pismo Ignjatu Brliću, str. 136.).

Već veoma rano, odmah nakon dolaska u Đakovo, mučila je Botića nostalgija za rodnim krajem, za morem i Dalmacijom, o čemu piše prijatelju Ignjatu Brliću krajem travnja 1852.:

»Koga si vruga udario, da mi je zlo! Vjerujmi, tako mi poštenja, meni je spailuk sada kano što je bio i kad sam došao; a ako mi i je štogod duši, to nije do spailuka ni do brata, već do Boga i do mene. Go nijesam, a gladan nijesam, a oskudan s' vremenom nijesam: a što mi drugo može brat i spailuk? Hoće li mi oni donijeti ovdje Dalmatinske obale, i Dalmatinske vedrine: i Dalmatinske prijatne brežuljke nad nestašnim morem? To ti mi je, brate, moje neveselje.« (str. 127-8.).

Pa i onda kada u idućemu pismu slikovito opisuje đakovački sajam, doživljava ga samo u usporedbi s dalmatinskim:

»U Osjeku nijesam bio na vašar, nego sam Đakovačkog vidio, i dopada mi se, ali ti, brate, nema onog veselja, onog ushićenja, pa da bi ti u pameti za dugo vremena ostao. Šatora mnogo ko utaborene vojske; to se oku dopada, i dopadase navala kola sa svake strane. A da ti kažem što je mene osobito zanimalo! — Kad no bješe dva prva dana marvinski vašar, pa ja ustani rano i otidi k' vašarištu, a od svakud naglo bičkaranje, i krika, i aekanje: dok etoti čopor uzvirene krmadi s' jedne strane, a čopor s' druge; sad jedno bavrne iz čopora a za njim srebroljubac ko bjesomučan, sad drugi onamo, sad treći: sve dok se uredi, i skupno upute. Tako arlanje i alabučenje, a u jutru rano, kad sve ostalo muči i sokaci su pusti, mene je to jako zanimalo i to jedino me op(om)injalo vašara dalmatinskih.«

Takvo se raspoloženje javljalo s vremena na vrijeme pa se jednom htio vratiti u Dalmaciju ako bi dobio profesorsko mjesto, ali od toga nije ništa bilo.

U pismu u kojemu je govorio o svojoj nostalgiji, odgovorio je na Brlićevo pitanje o đakovačkim djevojkama, prikazujući ih u lošem svjetlu:

»Što me, poganine, od Đakovkinja pitaš, kad niti ji čujem, niti ji vidim? a i kad bi ji mogao i čuti i vidjeti znaš da mi srce pred ženskom kano zec bježi; a osobito u Slavoniji đe su toliko milostive. Ovdje

12. Korespondencija Mihovila Pavlinovića, Split, 1962., str. 504-5.

me na priliku u gradu sluškinje žale što nikuda iz sobe ne izlazim, što ne dođem koji put u kuhinju malo se porazgovoriti, itd., itd., jer ji, moj brajane, ni moje dimije nebi uplašile, čeljad oko mene i nerazgovarase o drugom osim oko đevojaka i ljubavi; a svak mi kaže, a i sam vidiš kako su ti stidne Slavonkinje, pa sada promisli kako ti mi je nužda čuvati se, jadnom đaku, da se i u pameti čist sačuvam; jer, brate, i zbilja govoreći: uz ovakog razbluđenja našeg naroda, kakvoj se krijeposti nadati? Kad je supruštvo i obitelj pokvarena, odkud ti dobra čitavom narodu?» (str. 128.).

Možda će koga iznenaditi ovakve misli mlada čovjeka pa ih je potrebno objasniti.

Za zadarske bogoslove oko godine 1850., pune romantičnog rodoljublja i oslobodilačkih težnja, apsolutizam je predstavljao veliku opasnost za narod. Da bi mu pomogli, odlučili su poći u Srbiju, kao što je to već poznato. Tada dođoše na mladenačku i romantičnu ideju da se neće ženiti kako bi ostali neovisnima i mogli se potpuno posvetiti preporodu naroda. To potvrđuje Botičev prijatelj Mihovil Pavlinović:

»Ali slobodi naroda potrgana i potlačena hoće se slobodnih pojedina-
ca, hoće se vanrednih žrtava! S toga našoj osobnoj slobodi hoće se
neženitbe. I na tom zavjetu mi đaci ostadosmo.« (M. Pavlinović, O
životu Luke Botića, str. V.).

Taj su zavjet održali i naravno kao svećenici i morali održati a djelovao je i na Botića vrlo dugo, čak i kad je napustio oslobodilačke zamisli. Moralo je proći nekoliko godina da oslabi snaga zavjeta i tek tada, ne bez sumnji, on se oženio.

Uskoro se Botić promijenio pod utjecajem Mirka Hrvata »koji je na priesno drugovao sa Lukom« (M. Cepelić). To je mislio i Strossmayer (a Cepelić napisao Pavlinoviću): da je »uslied razkošna života zadobio se venerične bolesti, sa koje je i stradao« jer ga je Hrvat »u nevolju svojim drugovanjem i primjerom uvalio«. U tome predbacivanju ima vjerojatno i nešto političke i osobne mržnje jer je Hrvat za njih izdajnikom, ali je u osnovi točna.

Istaći mi je odmah kako odnosi između biskupa i Botića nisu uvijek bili dobri kao što bi se pomislilo na osnovi gore navedenih Botičevih pohvalnih riječi. Bilo je i ovdje kadšto zahlađenja. Strossmayer uopće nije baš volio osobenjake i boheme, pogotovu ako su o njemu ovisili. Ni njihov narodni rad nije to mogao promijeniti, razlika se nije mogla premostiti. Dvadesetak godina kasnije biskup je o Botiću znao malo, toliko malo da je Cepelić to izrazio (u pismu Pavlinoviću) u ove dvije rečenice:

»Ja sam pitao biskupa o Luki, nu on samo to znade, da se je bavio knjigom, da je bio domorodac, da se je za njegove dobe čitaonica zasnivala i da je uslied razkošna života zadobio se venerične bolesti, sa koje je i stradao. Biskup veli, da je Luka bio vrlo nježna i razgovora i konstrukcije, pa da ga je Mirko Hrvat u nevolju svojim drugovanjem i primjerom uvalio.«

I Botić je dakako pisao loše o Strossmayeru; poznata je jedna njihova svađa koju je opisao u pismu »braći« 5. svibnja 1854. Uzrok je zapravo bio banalan. Biskup se pogodio s ciglarima da mu peku cigle; oni su to loše napravili, stvorili štetu 400 forinti i trebali pro-

pasti. Da bi se spasili, molili su biskupa da im pomogne a molbu je napisao Botić. Strossmayer je naravno prepoznao Botićev rukopis, »zove me k' sebi i stane me najžešće koriti što sam tu molbu napisao 'na štetu njegovu'«. Ljut na biskupa zbog ukora izriče Botić nekoliko gorkih, pretjerujući pomalo:

»Njemu dakle moliti se za milost znači vrijeđati prava; ko molbom posređuje, taj je štetočinja = njegovo je pravo uživati a ne raditi, hraniti se znojem puka a ne pomilovati ga ni kano što konjanik svog konja = ko tako ne misli griješi. To je Biskup jedan, kome treba 100.000 for. na godinu za živjeti, za biti Biskupom. Grdne su braćo rane našeg naroda! Hoćemo li moći koju izliečiti?« (str. 179.).

Takvi nesporazumi nisu dugo trajali pa i sam Botić u pismu Ignjatu Brliću, koje ću uskoro citirati, piše da ga biskup hvali.

Pavlinović je pretpostavio da je Botić umro kao »žrtva težkih oskudica prve mladosti, pa možda i potonjih dokolica posavskih« (str. XIX.) a to su prihvatili i drugi. Klerikalni Kerubin Šegvić (1867.-1945.) htio je obraniti Botića od toga prigovora i sačuvati njegov neokrjnjeni moralni lik:

»Oskudica prve mladosti stvorila je u njemu slab organizam, a slab organizam lakše podliježe nasrtajima bolesti, jer se svaka klica u njemu brže i lakše razvija. Ali da je Luka žrtva 'posavskih dokolica', da je on žrtva onoga pokvarenog slavonskog milieua, u koji premlad zapade, te da su ga svladale 'ljudske slabobe', nikako ne stoji... Da se sam nije podao frivolnome raskalašenom životu, dokazuje i činjenica, da se je oženio, čim je došao do kruha, a kad obudovi, opet se oženio.«¹³

Na žalost Šegvićevu sam ga Botić u pismima opovrgava. Potrebno je, dakle, iznijeti i te intimnije detalje Botićeva života kako bi se pokazalo što se zapravo dogodilo.

U pismu Ignjatu Brliću (29. 4. 1855.), u kojemu je i citirana pozdravna pjesma, Botić piše:

»Pa da znaš kakvijeh ti planovah sada sa Šunićem i Falcionom pravim, ti bi se krstio, odkud u nama toliko pameti!« (str. 143.).

A plan se sastojao u ovome:

»Plan naš o djevojkama u tome ti sastoji da se ja zaljubim u Rezu, Šunić i Falcioni u Katu. Da Falcioni mene traži omraziti s Rezom sredstvom Kate, a ja Falcionia s Katom sredstvom Reze. — Šunić bi ti zbog Falc. bio sljubovan i držao bi polag okolnostih moju stranku. Kad bi se dobro te igre naigrali, i dokazali i Rezi i Kati, da i momci mogu se osvetiti onijem djevojkama, koje uživaju u tome što im nekada ide za rukom prevariti kojeg momka, zavjesa bi pala i komedia bi se svršila.«

Plan je propao jer je Falcioni (vjerojatno Hrvatov nadimak) pijan sve izbrbljao jednom momku kojega je Reza »vodila za nos dugo vremena«. Ovaj je sve ispričao Kati koja naravno nije mogla a da ne oda Rezi. Komediya se pretvorila skoro u tragediju jer je Kata prekinula sa Šunićem i iz očaja pobjegla od kuće rodbini (što nije dugo potrajalo).

Šala nije baš bila najpoštenija, priznaje i Botić, ali što može »kad

13. K. Šegvić, Luka Botić, Zagreb, 1930., str. 76-8.

nas takove hoće ove djevojke«. Uostalom, dodaje, »Đakovo i tako neima drugih zabava« (str. 144.).

Tako su u Đakovu tekli dani pod budnom paskom Bachovih špijuna.

A kada je saznao, da završim s tom pričom, »žalosnu vijest« da se Kata udaje, piše Brliću (28. 5. 1855.):

»Na taj način ona nebi bila meni suđena; i ta misao, možda ne-
navidna, predstavlja mi bolje pred oči njene izvrsnosti, tako da ti
skoro ozbiljno žalim što ne mogu da je zazovem mojom, ili pretekavši,
ili, ako nije baš sasvim gotovo, pomrsivši Leovićeve zahtjeve.«

Uspoređuje se s junakom romana »Preveć kasno« jedne francuske
književnice jer »sveđer u najodlučnijim i najvažnijim mojim stvarima
zakašnjim«. Tješi se da »još bar godinu danah treba promišljati,
da ne posrnem u ludo ne promotrivši dobro okolnosti i moje i narodne
i političkog obzorja, a možda neće biti s' gorega kad bi i više čekao«
(str. 146.). Pokazalo se da je bio u pravu: čekao je još godinu dana!

Iz Đakova je Botić posjećivao češće Brod a i Vinkovce i Osijek,
jednom je otišao u Madžarsku (u lipnju 1855.), u Harkanj (»prve toplice,
koje sam vidjeo pa ti nemogu kazati, kakvijeh romantičnijeh misli
nijesu mi razastirali u mašti«) i Pečuh koji mu se sviđa. Položaj je
krasan a u gradu »ima više od polovice skoro našeg žiteljstva sve
doseljenog negda iz Bosne, tako da se sva jedna strana Pečuha i ne
zove drugčije nego 'Bošnjaci', bio sam ti očaran« (str. 149.).

U istome pismu spominje se prvi put i buduća Botićeva žena koja
se trebala udati:

»Brošova Paulina iz Trnave još se udala nije u Brod, jer tvoji
Brođani traže novacah.« (str. 150.).

Botićev momački život nije ostao bez posljedica jer je uskoro dobio
spolnu bolest koji naziva šanker. Istina, on u pismu Ignj. Brliću veli
možda, ali ga je ipak neki Mađarević morao osloboditi, »prorezav mi
mesarski okapinu« te je morao odbolovati ranu nakon operacije. Pre-
ležao je tjedan dana.

U malom gradu ništa se nije moglo sakriti i za bolest je saznao
Strossmayer. Da bi prekinuo takav život, navalio je »na sva usta« na
Botića da se oženi.

»Čini mi se — ističe on sam — Biskup i familija njegova
namjeravaju mi pokloniti za suprugu njegovu jednu sestričnu.«

U idućemu odlomku vraća se na to i piše:

»Biskup na sva usta navali da se ženim, čuvši nješto od moje
bolesti; premda to, kano što reko, mislim da spada u njegov plan.
Možda ću mu ga oboriti ja ovaki tupan.«

Bit će kako se ni Botić nije previše protivio tome (»Do godine se
nadam u jeseni s' tobom biti da tražimo za me djevojku i da mi se
veseliš u svatovima«) i savjetuje Brlića da se okani »ženskadije« (i to
on!) »pa ćeš vatreniji ljubitelj ženitbe biti«.

Sukob sa Strossmayerom davno je zaboravljen; »Hvali me jako;
samo primjećuje, bi morao skinuti sa sebe oporu ćud dalmatinsku, a to
s' toga što mu istinu kažem« (pismo Ignjatu Brliću, 26. 9. 1855., str.
152.).

Godinu dana iz ovoga citiranog pisma skratilo se na pola i već 27.
siječnja 1856. opisuje svoju buduću ženu:

»Nije liepa, nije bogata, nije po modi, a nije ni ružna ni siromašna, ni guska; pametna, dobra gazdarica, puna čuvstva i čednosti, i, u koliko sam promukaetio, misli kadkad o meni.«

Ne navodi njezina imena, nego traži od Brlića da pogodi tko je. Oženit će se polovicom travnja i misli da će njegov prijatelj »ma kroz vragove« prispjeti u svatove (str. 155.). Ne znam je li Brlić pogodio, ali je Botić održao riječ i vjenčao se 16. travnja 1856. s Pavkom Broš.

Brlić u svatove nije došao i zato mu on piše već drugoga dana. Svatovi su bili dobro raspoloženi, ali njemu »nijesu odgovarali, niti su mogli mojiem željama odgovoriti, jer osim Šunića, nijednog iskrenog brata neimado da me veselijem okom i pouzdanim pogleda« (str. 158.). Šunić mu je bio kum, iako to ne navodi.

Nekoliko dana kasnije nije još znao je li učinio dobro, nada se da jest.

»Korak taj jeli takov, da bi mi bolje bilo da sam u bunar skočio, prije nego što sam ga učinio, to će mi budućnost pokazati, koju za sada u gorkosti ne očekujem. Međutim, sve više mi razcvaje nada, da ću od žene što je moguće više imati slobodu djelovanja u duhu mojeh ideala.« (pismo A. T. Brliću, 23. 4. 1856., str. 114.).

Paulina — Pavka Broš¹⁴ kći je Nijemca Adalberta Broša (umro 1857.), vlastelinskog šumara iz Trnave. Iako je Botić u pismu Vežiću (koje ću uskoro citirati) napisao da je rodoljubiva, bit će da je ipak slabo znala hrvatski jer se u pismu Ignj. Brliću žali što nije »bolje odgojena u težnjama slavjanskog duha«, ali se nada da će te ideale »s' vremenom razumjeti i čuvstvovati kano što zaslužuju«.

Evo, uostalom, toga kratkog pisma u cijelosti:

»Poštovani Gospodine i Prijatelju!

Hvala Vam na Vaše pismo i što me smatrate već za Vašu prijateljicu zato samo što Vam je moj Luka priatelj.

Žao mi je što bolje nijesam odgojena u težnjama slavjanskog duha, no se ujedno nadam da ću ih s' vremenom razumjeti i čuvstvovati kano što zaslužuju.

Oprostite što vam obširnije ne pišem i budite uvjereni o prijateljstvu Pavke Botića« (str. 160.)

Zapravo, Botić nije previše ni očekivao jer je bio realan. U istome pismu (27. 4. 1856.) veli da je to prvi list i prve riječi u životu napisane na hrvatskom jeziku; »ele imam stalnu nadu, da će se u skoro po mojoj želji uputiti, jer je gibka i krotka, kakvu sam je željeti mogao;, a govori naški čistije nego što se je i nadati bilo« (str. 159.). Ona je i prije vjenčanja znala da »inostranstvo mrzim, u koliko je štetno našinstvu, a kad je privoljela ljubiti me, znala je dobro da sam tvrdokoran slavjan i da mi ništa (nedostaje jedna riječ — K. P.) ne godi toliko našinstvo, nije pako ni lakomišlj(ena) vjetrenjasta, da nebi stvari razabrati znala« (str. 157.).

Botić je znao da mišljenja i ideali muža utječu na ženu, da će je,

14. Šime Vučetić pogrešno navodi na dva mjesta njezino prezime: Bosch (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 35., Zagreb, 1973., str. 139.). Ne samo Botićeva pisma, nego i Matica umrlih u đakovačkom Matičnom uredu dokazuju da joj je prezime Broš (ne ni: Brosch).

iako odgojena Njemicom, stvoriti Hrvaticom i Slavjankom i nije pogriješio, nego se vjenčao s njom.¹⁵

Svojim prijateljima u Dalmaciji nije javio da se oženio, ali su to oni ipak saznali. Konačno im je morao pisati, više od mjesec dana nakon ženidbe. Bojao se jer nije znao kako će primiti takvu vijest a zavjet neženidbe, koji je dvadesetak godina kasnije opisao Mihovil Pavlinović, bio je još živ u njemu.¹⁶ Sada javlja Vežiću a preko njega i drugima da se oženio s Pavkom, »sadašnjom mojom drugaricom sreće i nesreće, zla i dobra, mislih i čuvstvih prama Bogu, rodu, narodu i braći«. Opisuje ju realistički, znak da nije bilo velike ljubavi što i sam priznaje (»u sadašnju moju ženu strastveno zaljubljenje nije bilo, jer prije ženitbe, ako sam šnjome se razgovarao, to je 4-5 puta u raznim okolnostima i skoro uvijek slučajno«).

»Nije osobite ljepote i roda; — piše »braći« — ali je čedna, pobožna, krotka, vrijedna, čuvstvena i rodoljubiva.«

Nije obavijestio ni roditelje pa moli njih, »jednog po jednog«, da im to kažu, iako će im »oduzeti pretjeranu malo nadu, da ću se posvetiti svešteničkom stanju«.¹⁷

Brak je kratko trajao i bio veoma nesretan. Kao i u njegovu književnom djelu: na svakom koraku smrt.

U prvoj polovici godine 1857. smrt je morila. U razmaku od deset dana umrli su ženini roditelji a žena se razboljela i rodila žensko dijete koje je umrlo za pet dana. Na brizi mu ostala Brošova djeca, naročito još uvijek maloljetni šurjak s kojim je imao velikih nevolja. Osim toga, biskup htio ga je otpustiti iz službe zbog danas nam nepoznatih razloga. Prijatelju Brliću nije pisao pola godine (»Ma šta dobra da mi ti je ovijem pismom javiti! Ele nemaš.«) te ga obavještava o svemu (6. srpnja 1857.):

»Da ti u ovom pismu sve kažem, što je kroz ovo posljednjih šest mjeseci preko moje glave prošlo, bilo bi mnogo, a od glavnijeg znam da ti je i Šunić štogod pisao. Umro mi je tast i punica, jedan za drugim kroz 10 danah; od žalosti i patnje spadne mi žena još nezrjela u porod,

15. Takvu pogrešku učinio je Janez Trdina. Svoju ljubav opisao je u knjizi »Bachovi husari i ilirci« kao da se radi o nekome drugom, u trećem licu. Svoje iskustvo izrazio je riječima koje se posredno odnose i na Botića: »Očekivao ga je tako lijep i radostan život, samo da je slušao glas svog zaljubljenog srca! On je sad toga dokrajca svjestan i gorko se kaje. Iskustva ostalih rodoljubivih muževa poučiše ga da je dobru ženu vrlo lako oduševiti za narod, iako je bila odgojena u tuđem duhu i na stranom jeziku.« (str. 72.).

16. »Nikada mi iz glave izišla nije ona večer, kad sam se s Mihom (Pavlinovićem — K. P.) šetao u Zadarskom Sjemeništu po Siberiji (hladna soba u kojoj je bila spavaonica — K. P.), te kad smo se dogovarali, kako bi shodno bilo, da nekoliko između nas se razsiže po domovini, da svestrano uzmogne biti naše duševno djelovanje na narod naš!... jedan drugome se zareknemo, da u svijetu kad budemo odriješeni njihovih ruku, da budemo slobodniji pri radu našem, nipošto se ženiti nećemo. To naše međusobno odricanje meni je ostalo uvijek u glavi kano zavjet jedan, kano svetinja jedna ... i četiri godine odalečenja mojega od Vas tu svetinju ni u malo izglatiti kadre nijesu bile, niti će život moj čitav kadar biti.« (str. 184-5.).

17. Pavlinović je objavio to pismo na str. XI., ali ga je pogrešno datirao (4. 6. 1855.). Ravlić je ispravio na osnovi pečata na pismo (23. 5. 1855.), ali su obojica pogriješili u godini. Pismo koje Botić nije datirao, očito je pisano 1856. jer se on te godine oženio.

i u malo što ne ode, a dijete — bilo je žensko — poslije 5 danah umre; s' jedne strane ostane mi na vratu briga sa maloljetnijem šogorom, kako će dalje učiti, a s' druge kako da se najbolje uredi za svu djecu Brošovu sa ono nješto imanja, što je ostavio; pa svemu tome dodaj ostale domaće brige, neprilike sa sudom, nesporazumljenje rodom, nakana Biskupova da me iz službe odpremi; sve to i još toliko drugog čega kuhalo mi je mozak, pa ni dan danas nijesam još sasvijem u redu.« (str. 164.).

Krajem godine bolesna je žena drugi put rodila, muško mrtvo dijete od sedam mjeseci i gotovo umrla (str. 166.).

O tome kako je prošla ta tragična godina pisao je Ignjatu Brliću: »Ova mi godina evo došla i prošla sva, pa su mi duži u njoj dani bili no mjeseci. Nije šala, dvaput gledati ženu pri smrti, i dvoje djece izgubiti, i sahraniti tasta i punicu, i čuti za brata, da ga u soldate očevoj starosti i potrebi otргоše, i neobična briga za đakom šogorom u 8-moj školi, i gospódarstvom, do kojega tako rano nijesam se nadao doći, a ovamo od gospodara i službe moje prkos i nemilosrđe; i sve to u jednoj godini! Ele hvala Bogu, kad je i ona već na izmaku, i kad se nadati mogu da će novijem ljetom bolja sreća!« (str. 168.).

Iduća godina bila je bolja, bez smrti, pa je, bez obzira na probleme s Ignjatom Brošom, uspio nabaviti svoje konje i kola (str. 102.). No, to je kratko trajalo.

Sredinom travnja godine 1860. (11. travnja) rodila je Botićeva žena treći put, sada ipak zdravo dijete, sina koji je dobio ime Đorđe. Međutim, Pavka se opasno razboljela (»po njenom starom običaju sa sto jada i muka, da moram strepiti za njen život«). Činilo se da će joj biti bolje, Botić se tome nadao (u pismu I. Filipoviću, 19. 4. 1860.), ali je bilo uzaludno. Pavka Botić umrla je nakon dvanaest dana, 23. travnja 1860.¹⁸

Tako je Botić sa svojim tek rođenim sinom ostao sam, dok su se oko njega zbivali važni događaji.

Političko djelovanje

Velike teškoće u vanjskoj¹⁹ i unutrašnjoj²⁰ politici Austrijske monarhije prisilile su kralja Franju Josipa I. da ukine omražen apsolutistički sustav. On je tzv. Laxenburškim manifestom (15. srpnja 1859.) nagovijestio promjene u upravi i zakonodavstvu. Carskim patentom 5. 3. 1860. sazvano je Pojačano carevinsko vijeće (Verstärkter Reichsrat) u koje su ušli i predstavnici svake zemlje. Trojednu su kraljevinu zastupali: Hrvatsku stari ilirac Ambroz Vranyczany, Slavoniju đakovački biskup Strossmayer i Dalmaciju Frano conte Borelli. Bijaše to početak Strossmayerova uspona kao političkog vođe. Vijeću je bio zadatak da podnese prijedlog o preuređenju države a zasijedalo je od 3. svibnja do 28. rujna 1860.

18. Matična knjiga umrlih, godina 1860., br. 87. Matični ured Skupštine općine Đakovo.

19. Poraz u francusko-talijanskom ratu kod Magente i Solferina god. 1859.

20. Opasnost od financijskog bankrota.

Na Pojačanome carevinskom vijeću prevladala je struja koja se zalagala za federativno uređenje države na osnovi povijesnog načela. Povijesno je pravo od tada odigralo veliku ulogu u političkom životu monarhije. Strossmayer je pripadao federalističkoj struji i zalagao se za povijesno pravo Hrvatske. Na osnovi toga načela postavili su Strossmayer i Vranyczany zahtjev za ujedinjenje Botičeve rodne Dalmacije s Hrvatskom. To je postalo jednim od najvažnijih pitanja hrvatske politike do I. svjetskog rata. Biskup je o tome rekao:

»Dalmacija je bila dugo vremena središte političko-narodnoga života hrvatskoga. Hrvati su mnogo sabora držali u dalmatinskim gradovima. Upravo onda se je najviše razvio slavenski život i slavenska izobrazenost, kada je Dalmacija bila u političkom savezu sa Hrvatskom i Slavonijom. Starija povjestnica Dalmacije dokazuje, da je slavenska knjiga najveći stepen izobrazenosti postigla u Dalmaciji. A čim je ta politička sveza bila prekinuta, Dalmacija se je počela povađati za tuđim življem na štetu Slavenstva, a po tom je sva višja slavenska izobrazenost u njojzi propala.«²¹

Povijesnome pravu mogao je Strossmayer pridodati i prirodno-pravno načelo narodnosti, što Borelli nije mogao osporiti, pa je i sam istakao slavenstvo Dalmacije. On je, međutim, bio protiv ujedinjenja dopuštajući takvu mogućnost u dalekoj budućnosti, uz zahtjev da se Dalmaciji osigura autonomija. Kao što je istaknuto u literaturi, ovi su govori udarili temelj stranačkome životu u Dalmaciji: prvi narodnjacima ili aneksionistima a drugi talijanašima ili autonomošima.

Botić se i sam zalagao za ujedinjenje a njegovi su prijatelji postali predvodnici narodnog preporoda u Dalmaciji.

Prijedlog o federativnom uređenju države primljen je u Pojačanome carevinskome vijeću većinom glasova (34:14). Na osnovi njega kralj je 20. 10. 1860. objavio tzv. Listopadsku diplomu. Tom je ispravom uvedeno za cijelu državu zajedničko zakonodavno tijelo, Državno vijeće (Reichsrat), s točno određenim obimom zajedničkih poslova: vanjska politika i trgovina, vojska i financije. Svi drugi državni poslovi rješavat će se na zemaljskim saborima.

Za vrijeme zasjedanja vijeća imenovao je kralj 19. lipnja 1860. generala Josipa Šokčevića (1811.-1896.) banom na mjesto generala Coroninija. To je primljeno s radošću jer je novi ban bio domaći čovjek. Došavši u Zagreb, izjavio je da je opunomoćen da odmah uvede u škole i urede hrvatski jezik umjesto njemačkoga. Ubrzo su građani napustili njemački jezik i zapadnu odjevnu modu te prihvatili narodnu; u Đakovu su se također pojavile surke. Zbog tih promjena Hrvatsku su napustili brojni Bachovi husari.

Nakon uvođenja ustavnosti trebalo je sazvati Hrvatski sabor koji se nije sastajao od godine 1848. Kralj je ovlastio bana da sazove Bansku konferenciju koja je trebala izraditi izborni red i sastav Sabora. Ban je na konferenciju pozvao 55 uglednih javnih radnika, većinom nekadašnjih iliraca. Konferencija je zasjedala od 26. 11. 1860. do 17. 1. 1861. Najznačajniju djelatnost razvili su Strossmayer i Ivan Mažuranić (1814.-

21. M. Cepelić-M. Pavić, Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-đakovački i sriemski, Zagreb, 1900.-1904., str. 440.

-1890.) koji je sastavio važnije dokumente. Na konferenciji nije se raspravljalo samo o sazivu Sabora, nego i o drugim važnim političkim pitanjima, između ostaloga i o ujedinjenju Dalmacije s Hrvatskom. Konferencija je uputila 19. prosinca 1860. Dalmatincima proglas (koji je sastavio I. Kukuljević) u kojemu se pozivaju da se udruže s Hrvatskom, obećavajući autonomiju. Izabrani su neki dalmatinski zastupnici, ali je carski namjesnik u Dalmaciji Lazar Mamula onemogućio njihov odlazak u Zagreb.

Sabor se sastao po izbornom zakonu iz godine 1848. Kasnije je taj zakon primijenjen još samo godine 1865. i bio je najliberalniji do reforme godine 1910.

Botičeva javna politička djelatnost²² počinje godine 1860. u vrijeme sloma apsolutizma. Te godine tiska u zagrebačkom »Gospodarskom listu« dva članka (br. 28. od 12. 7. 1860. i br. 39. od 27. 9. 1860., ovaj drugi nepotpisan) u kojima opisuje teško stanje seljaštva nakon ukidanja kmetstva, pritisnutog dugovima. Dugovi su se podmirivali ovrhama (egzekucijama) pri čemu je seljaku odnošeno sve:

»Do duše koliko su noviji zakoni uništili te stare zakone i običaje, za kojimi su starci ovo posljednjih godinah žalili i po kojih se nije smjelo prodati težaku potrebita odjeća, oruđe, marva i ratila, to ja neznam ... ali to dobro znam, da je posljednjih godinah uvedeno, da se execucijom proda ne samo posljednji mirov brašna, jedini komad slanine, posljednja kap pića, žito nepožeto i trava nepokošena, pa i vol iz pluga, i konj od ruda, i kotlić, bez kojega nemože siromah da ugrije malo vode, i sud ma kakvi, pa do najposlie i okrpana vreća; znam da je to tako u običaj prešlo, da nikome ni na um padalo nije pozvati se na kakvi zakon, po kojemu to nebi smjelo tako biti.«²³

Botić je stao na stranu seljaštva, osuđujući one koji mu odnose sve. Tražio je da se primijeni zakon i onda kada je na korist seljaku. Zalagao se za održavanje zadruga. Time je opovrgnuto mišljenje kako je u njegovu djelu slabo zastupljena stvarnost; on se zanima za sve probleme narodnog života.²⁴

»Kod Solferina nije bila hametice potučena samo austrijska vojska, već i Bachov sistem. Bilo je očito da je građen od pijeska i zidan na pijesku. Počeo je pucati, počeo se raspadati i urušivati na svim stranama.« (J. Trdina, isto, str. 255.).

Iako se režim počeo raspadati, zidan na pijesku (kako slikovito reče Trdina), i u svojim posljednjim trenucima bio je veoma opasan. Botić je to dobro osjetio.

U vrijeme zasjedanja Pojačanoga carevinskog vijeća policija je u Đakovu namjeravala uhapsiti Botića i Hrvata. O tome je Botić pisao Ivanu Filipoviću (12. 10. 1860.):

»Kod mene ova godina plodna sa nesrećama. Drugo ti je poznato; a sada ti javljam, da su onomadne mene i Hrvata htjeli bez istraživa-

22. O tome sam opširnije pisao u raspravi »Političko djelovanje Luke Botića« u »Zborniku Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje« god. 22., br. 1., Slavonski Brod, 1985., str. 1-23. Zbog toga ovdje pišem samo ukratko.

23. K. Pavić, Bibliografija radova Luke Botića, Zadarska revija 2-3., Zadar, 1983., str. 189.-195.

24. Prvi je o tome pisao A. Barac u članku »Stvarnost u umjetničkom djelu« Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 24., Zagreb, 1953.

nja uapsiti i na daleko otpremiti na neizvjesno vrijeme. Kako nas je to još do danas obišlo sami podpuno neznamo, a još manje znamo na čemu smo. Biskup pako kad je došao kući, čuvši za to, naloži svima svojiem činovnicima da se zakunu na Jevanđelje, da će Caru vjerni biti do smrti i u svim okolnostima, da neće nikada nikakvom tajnom društvu pripadati, i da će se čuvati svakog političkog agitiranja. Svi su se na to zakleli u početku osim mene i Hrvata. Kasnije se i Hrvat zakleo, kaže s' opaskom, da u tom agitiranju razumije samo proti carstvu. A ja se nijesam nikako htjeo zakleti, već sam zato morao dati ostavku na moju službu.« (str. 173.).

Dalje u pismu Botić kaže da će raditi do nove godine pa se na osnovi toga smatralo da je ostao bez službe. S obzirom da su se svi oslanjali samo na ovo pismo, u svojoj raspravi o njegovu političkom radu posumnjao sam u točnost te tvrdnje:

»To bi, međutim, tek trebalo dokazati provjerom u arhivu đakovačkog vlastelinstva. Naime, M. Cepelić i M. Pavić u knjizi o biskupu Strossmayeru (str. 917.) navode da je Botić aktuarom između 1854. i 1862. Autori su dovoljno ozbiljni znanstvenici, a koristili su i arhiv, te se njihove tvrdnje ne mogu olako odbaciti, tim više što su se do kraja godine 1860. prilike potpuno izmijenile.«

Istraživanja koja sam za ovu raspravu učinio u Dijecezanskom arhivu pokazala su da su navodi u Botićevu pismu točni. U »Zapisniku Sjednicah Gospodarstvenih za godinu 1859-60.-62.«, koje je Botić do kraja godine 1860. pisao svojom rukom, nalazi se dokument koji govori o tome. U zapisniku »XII Sjednice Gospodarstvene« od 13. listopada 1860. napisana je Botićevom rukom ta naredba a priloženo je i Strossmayerovo vlastoručno pismo s istim tekstom, ali sitnim pravopisnim razlikama (npr. Strossmayer perst — Botić prst). Ovaj dokument objavljuje se ovdje prvi put.

»Naredba Nj. Preuzvišenosti na njeno gospoštinsko činovništvo: S' veseljem priznajem, da je većina činovništva moga tako se ponašala, da moje podpuno zadovoljstvo zaslužuje. S' druge megjuto strane tajiti se neda, da je nekih političko ponašanje povodom bilo, da je i visoka vlada i pučanstvo o lojalnosti istih dvoumiti moglo. Tko mene služi mene slušati mora, tim većma budući vlada i pučanstvo može lahko na tu misao doći, da način postupanja mojih činovnika po meni se odobrava i ravna. —

Zato za svakoj dvoumnosti u tom velevažnom odbiru jedanput za vazda konac učiniti, naređujem: da sve činovništvo centralno sjutra u osam satih u pisarni sastat se ima, gdje će mjesto mene u ruke preč. gosp. kan. Szukića sliedeću prisegu položiti:

Zaklinjem se Bogom živim, blaženom majkom božjom, svima svetcima i sveticama božjim, da ću vazda i u svakih okolnostih N. c. k. Apoštolskom Veličanstvu vjeran biti, da u nikakvo tajno društvo nespadam, niti ću igda spadati, da ću se od svakog političkog agitiranja čuvati. Tako me Bog pomogao i ovo S. Evengjelje.

Prije nego se ova prisega izusti, biti će po G. kanoniku razgovetno pročitana; poslie tog sve će činovništvo tri prsta podignuti i za G. kanonikom rieči prisega jasno ponavljati. Poslie toga imat će svaki činovnik vlastoručno istu prisegu podpisati sliedećim načinom: Dragovoljno prisegu i podpiso.

Taj dokumenat imat će se u protokol od rieči do rieči staviti, isti pako dokumenat s' podpisih meni pridati. Dano u mom gradu dana 6 8bera g. 860. Josip Juraj v. r. Biskup.

Što se ovdje u smislu zapoviedi uspomene radi kao izvršeno bilježi.«

Na »XVI Sjednici Gospodarstvenoj« 22. prosinca 1860., posljednjoj u godini, posljednjoj na kojoj je sudjelovao Botić i vodio zapisnik, raspravljao se i o njegovu nasljedniku:

»Pročitani su zaključci posljednje sjednice i naredbe za koju iste dotičnim su izvršenja radi priobćene. Jedino glede tabla, što Nj. Preuzvišenost zapovieda da se u pisarni prirediti dadu, i za koje bi odgovoran morao biti G. Upravitelj, isti pita, ko da vodi brigu za te table, da ga nadgledati može, budući dosadanji aktuar kroz koji dan od službe odstupa?« (ist. — K. P.).

Strossmayer je ispod toga odluku napisao svojom rukom:

»Privremeno bez deputata aktuar će biti Jaić, koji kroz dulje vrimena ima svoje (jedna riječ nečitka — K. P.) i sposobnosti za tu službu dokazati. Botiću ima se pismeno sviedočanstvo dati, da je dobro i pošteno služio.«

U zapisnicima iduće godine ne spominje se više Botić, zapisnike je vodio novi privremeni aktuar Lavoslav Jaić.

Dakle, Luka je Botić ostao bez službe na kraju godine 1860. O tome kako će živjeti on, sin i sestra koja je prešla k njemu, pisao je Filipoviću:

»Malo ću štediti, malo voditi gospodarstvo, a malo izgledati od moga spisateljskoga truda.« (str. 173.).

Na početku godine 1861. biskup Strossmayer poslao je Botića u Split da okupi političke istomišljenike. O toj posjeti ostalo je Pavlinovićevo svjedočanstvo:

»Kroz sliedeću zimu Luka Botić pohitio je u svoj Split, da se dogovaramo, kako bi se vladali pri novome pokretu, i kako bi narod uputili u misli sdruženja Dalmacije s Hrvatskom, proti kojoj uzprkos carskoj rieči, ustali ko biesni po državnih i občinskih uredih, činovnici i talianomani. U kasno doba noći okupismo se na ročište oko Botića, nekolicina nas njegovih sjemeništnih prijatelja, u stanu profesura Antuna Bakotića... Pod hrvatskim kalpakom i pod surkom Luka Botić je g. 1861. u svom Splitu bio tuđinac. Pošto se dvie tri večeri krišom porazgovorismo, on se vrati u Đakovo, i splitski rodoljubi izpred strahovlade Bajamontove zavukli se u skrovišta svojih ognjišta; a nas nekolicinjak popa i fratara u cič zime krenusmo kroz Krajinu, da budimo narod, da se spravlja na sabor i na sdruženje.« (str. XIX-XX.).

I kasnije se Botić zalagao za ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Na pisanje autonomaškoga glasila »La voce dalmatica« odgovorio je on člankom »Klevetnikom Voce-a Dalmatica-a« u zagrebačkom »Pozoru« (br. 130., 1861., pretiskano u mojem članku u »Zadarskoj reviji«, 2-3., 1983., str. 193-4.). Napisavši za sebe: »i ja, koji sam Hrvat, i to (s dopuštenjem 'Voce-a Dalmatica-a'), rođen u našoj zemlji, koja se nazivlje Dalmacijom«, odbio je klevete i napade zadarskog lista i istakao da Dalmacija »biti će sdružena s Hrvatskom«.

Botićeva politička shvaćanja najviše su došla do izražaja u Hrvatskom saboru godine 1861. Saborski izbori održani su u ožujku 1861. Đakovo je jednoglasno izabralo 16. 3. za svoga zastupnika Mirka Hrvata. Đakovački kotar birao je zbog veličine dva zastupnika: 20. 3. izabrani su jednoglasno Luka Botić i dr. Franjo Šagovac, prof. đakovačkog sjemeništa. Zbog spriječenosti Šagovac je podnio ostavku na mandat pa je na naknadnim izborima 26. rujna izabran Josip Janković. Đakovački kaptol birao je također jednog zastupnika; bio je to Jerolim Andrić kojega je kasnije zamijenio Adam Šukić. Strossmayer je postao zastupnikom kao virilist, i to kao veliki župan virovitičke županije i kao biskup.

Saborsko zasjedanje počelo je 15. travnja 1861. u Zagrebu. Botićev saborski mandat ovjerovljen je kao neosporan »na temelju vjerodajnog pisma od 21. veljače 1861.«. Botić je govorio tri puta: 1. srpnja 1861. na 30. sjednici, 23. srpnja na 47. sjednici i 29. srpnja na 50. saborskoj sjednici. Najznačajniji je prvi govor.

U raspravi o najvažnijem državno-pravnom pitanju, o odnosu prema Ugarskoj, izjasnio se Botić za savez s Ugarskom kao obranu od bečke centralističke politike. Savez je smatrao nuždom, sredstvom a ne ciljem hrvatske politike, i upozoravao je zastupnike da budu oprezni jer Budim može biti jednako opasan kao i Beč. Nama je taj savez potreban kao i Madžarima, mislio je Botić, jer će inače Beč zavladati i jednima i drugima, kao i godine 1848/9. O drugom državno-pravnom pitanju nije govorio, ali se glasanjem s drugim zastupnicima izjasnio protiv sudjelovanja Hrvatske u Carevinskom vijeću.

Iako nije bio ni ideolog ni politički vođa, ipak je Luka Botić dugogodišnji i uporni borac protiv apsolutizma i narodni zastupnik koji izriče najvažnije težnje svojega vremena.

Posljednje godine

Za vrijeme svoga boravka u Zagrebu godine 1861. tiskao je Botić svoju prvu knjigu, »Biednu Maru«, »historičku pripoviest iz narodnog života u Dalmaciji u drugoj polovici šestnaestoga vieka«. Bila je priređena za tisak već početkom godine 1860. Napisanu ćirilicom, on ju je 19. travnja 1860. poslao Ivanu Filipoviću da je objavi u kalendaru »Narodnoj knjizi«. Kada je ostao bez posla, zamolio je Filipovića (12. 10. 1860.) da mu što prije vrati po dilihansi »Bijednu Maru« da je »popravim i izdam ili o mojem trošku ili prodao je«. »Šale više sa mnom — nastavlja — nadam se neće s' nikim biti« (str. 174.).

Filipović mu nije poslao rukopis i Botić ga (29. 10. 1860.) ozbiljno upozorava da to učini:

»Moram da se jako čudim na te, što mi na moje pismo niti moga rukopisa šalješ, niti mi išta odgovaraš; nego sve moram i drugi put da ti radi toga pišem, a znaš da sam ostao bez službe, pa da bi svaku krajceru morao da po tri puta ogledam prije no što ću je potrošiti. Kad si mi pisao da kalendar izlaziti neće, ostavio si mi na volju, ili da mi rukopisa odma pošalješ, ili da mi ga glavom doneseš. Ali niti ga ti donese, niti ga kasnije kad sam ti pisao, posla. Ja neznam što to

hoće da znači? Ja sam ti i pisao dvaput i ustmeno rekao, da taj rukopis moram da imam, da ga popravim. Zato molim te, pošalji mi ga što prije, da ga što god bolje preradim. Ja ću od sada morati gledati da koju krajcaru zaslužim perom, pa zato ću morati nastojati da moje stvari čistim šta bolje. Zato 'Bijedna Mara' nesmije nikako da ugleda svijeta kao što je sada. Da ti proti tome šta učiniš ja bi morao javno se očitovati; a to ti ne želiš valjda? Ni ovoga pisma ni ovijeh riječi nebi sada trebalo, da si mi ili rukopis poslao, ili mi ma što na moje pismo odgovorio. A ovako sam nestrpljiv i zabrinut.« (str. 174.).

Filipović ni sada nije poslao rukopis i Botić je morao »Bijednu Maru« ponovno prepisati. Objavljena je na latinici »troškom K. Stojšića«.

Trideset godina nakon Botićeve smrti progovorio je o tome i Filipović, iako nije objasnio zašto je rukopis zadržao:

»Nu mi smo dulje vremena čuvali prvi njegov rukopis 'Bijedna Mara', koji nam je bio poslao za 'Narodnu knjigu', što smo ju tada izdavali, nu koja je međutim prestala izlaziti. Taj rukopis je pisan ćirilicom, jer je pjesnik bio velik prijatelj Srba i narodnog jedinstva... Taj rukopis mi smo predali častnomu i vrijednomu dalmatinskomu otačbeniku pokojnomu Fra Spiri Tomiću prilikom njegova zadnjega boravka u Zagrebu s tom namjenom, da ga za čuvanje predade spljetskomu narodnomu muzeju. Fra Spiro je naskoro iza toga umro, i mi nismo čuli, da li je taj rukopis spljetskomu muzeju uručen ili ne.« (»Književna smotra«, br. 12., Zagreb, 1893., str. 93-4.).

Rukopis je predan Arheološkom muzeju u Splitu gdje ga je godine 1932. pronašao Jakša Ravlić. Sada se nalazi u Muzeju grada Splita (Ravličeva bilješka uz Botićevo pismo Filipoviću 19. 4. 1860., str. 173.). To je jedini sačuvani rukopis Botićeva književnog djela.

Već je na saborska zasjedanja Botić došao bolestan. »Tugaljivo lice i svjetlucaste crne oči kažu mu bolno tielo i smučeno srce«, zapisat će njegov prijatelj Pavlinović (str. III.). U Đakovo se vratio »boležljiv ... legao i više se ne digao. Kruta bolest skončavala ga dvie duge godine; dok mu sveća ne dogori« (M. Pavlinović, str. XX.).

Iduće godine tiskao je u Osijeku (Brzotiskom Dr. Lehmannu) drugu knjigu: »Petar Bačić«, »historička pripoviest iz narodnog života u Dalmaciji u drugoj polovici šestnaestog vieka«, kako glasi podnaslov. Knjigu je posvetio »Preuzvišenom gospodinu JOZIPU JURJU STROSSMAYERU biskupu đakovačkom i velikom županu virovitičke županije itd. itd. itd.«. Vjerojatno je Strossmayer platio tiskarske troškove.

I ovoj je knjizi, kao i »Bijednoj Mari«, Botić dodao »historičke izvornike«, dijelove Solitrovih »Dokumenata«, koji su trebali jamčiti povijesnu osnovanost njegovih spjevova. Ovo je jedino njegovo djelo koje nije naišlo na veći odjek čitatelja i kritičara.

Godine 1862. on se drugi put oženio s Veronikom Mihaljević iz Broda, »za pravo sa prvom svojom ljubavi iz naših krajeva, jer mu se za Veronikom otimala oči još onda, kada je 1854. boravio kod Brlića, koje ali prije nije dobio, jer je bila premlada«. ²⁵

25. M. Cepelić, Crtime iz života Luke Botića, Kita spomenaka na grob Luke Botića, Đakovo, 1908., str. 11. (izdao Odbor za podignuće nagrobnoga spomenika pjesnikova, uredio Sv. Rittig). Cepelić je pogrešno napisao 1861. kao godinu kada se Botić drugi put oženio.

U pismu Ignjatu Brliću iz Suhopolja 3. 2. 1862. obavještava ga da je 21. siječnja isprosio djevojku i da će vjenčanje biti 24. veljače. O njoj piše:

»Sto se Veronike tiče mogu ti kazati, da sam se začudio kad sam je vidio poslie 7 godina, i onako dobro sačuvanu našao, jer se skoro ništa postarala nije.« (str. 169.)^{25a}

Godine 1863. sudjelovao je u osnivanju pjevačkog društva »Sklad«. Izvorni dokumenti o tome nisu sačuvani, ali postoji fotografija članova društva, među kojima je i on.²⁶ Ta je fotografija izmakla pažnji povjesničarima hrvatske književnosti, ovdje se objavljuje drugi put. (Do sada se sačuvala, čini mi se, samo jedna njegova fotografija, objavljuvana često).

Luka Botić umro je 22. kolovoza 1863. u Đakovu.²⁷ Sahranjen je idući dan. Na pogrebu je bio i Fran Kurelac, jezikoslovac, profesor staroslavenskog na bogosloviji, »slavni starac«, koji proplaka za mladim pjesnikom: »Siromah Luka! Tek Hristovih ljet, pa mora u grob!« (M. Pavlinović, str. XXI.).

Zena se uskoro preselila ponovno u Brod, gdje je iduće godine umro Botićev jedini sin Đorđe. Ondje je i sahranjen. Mlada udovica kasnije se udala za Antuna Muravića i početkom našeg stoljeća živjela je kao udovica s dva sina iz drugoga braka (M. Cepelić, Crtica iz života Luke Botića, str. 11.).

Umjesto zaključka

Čovjek koji je za života toliko patio, nije bio bolje sreće ni nakon smrti. Bio je zaboravljen a o njegovu se djelu nije pisalo. Ni njegovo posljednje počivalište nije bolje prošlo. Drveni križ s godinama je istrunuo a grob zarastao u korov. Žena se preudala i nije više marila za grob a ni prijatelji se nisu brinuli. Mnogo godina kasnije kada je grob uređen i postavljen spomenik, sumnjalo se je li uopće tu sahranjen.²⁸ Dvadeset i dvije godine poslije smrti htjela je Matica hrvatska obnoviti uspomenu na književnika izdavanjem knjige njegovih pjesama. Povjerila je Pavlinoviću da napiše životopis a najutjecajnijemu književnom teoretičaru Franjo Markoviću (1845.-1914.) da piše o njegovu djelu. Pavlinović ni sam nije puno znao: uspomene iz zadarske bogoslovije, nešto Botićevih pisama; o najznačajnijem razdoblju, đakovačkom, malo.

Ni Đakovčani mu nisu mogli pomoći, to pokazuje Cepelićevo pismo. Nisu znali je li mu ženom Veronika Mihaljević ili »sestra nesretnog Nace Broša«. Pogrešno su naveli da je »prisegu na ustav 1861. uzkratio«. Koliko se Strossmayer sjećao, to sam već naveo. Dodajem da je zamijenio

25a. J. Ravlić u bilješki uz ovo pismo pogrešno piše njezino prezime Mijatović (str. 169.).

26. M. Horvat, Spomenica hrvatskog pjevačkog društva »Sklad« — »Preradović« u Đakovu 1863.-1939., Đakovo, 1939.

27. Matična knjiga umrlih, godina 1863., br. 189., Matični ured Skupštine općine Đakovo.

28. Zbog opširnosti ove rasprave poglavlje o Botićevu grobu objavit ću na drugom mjestu.

osnivanje činjenice s osnivanjem pjevačkog društva, čitaonica u to vrijeme nije postojala (v. K. Pavić, Čitaonice u Đakovu do I. svjetskog rata, Đakovački vezovi, prigodna revija, 1985., str. 32-3.).

Prvi Botićev biograf Mihovil Pavlinović, iako ne bez pogrešaka, dao je dosta vrijednih podataka za prvo razdoblje, prije odlaska u Srbiju. Zbog nedostatka izvornih dokumenata, o njemu je sačuvano vjerojatno najmanje izvora od svih hrvatskih književnika 19. stoljeća, napisano je o Botiću dosta pogrešaka, od kojih su ovdje neke ispravljene. Srećom, sačuvan je velik broj njegovih pisama koja pružaju značajnu pomoć u istraživanju.

Tek nakon knjige Botićevih pjesama, nakon godine 1885., postao je Botić ponovno nazočan u književnosti. Njegova se djela u ovome stoljeću objavljuju relativno često, o njemu pišu i najznačajniji književni povjesničari i kritičari (Ante Petravić, Antun Barac), književnici (Tin Ujević, Mak Dizdar), ali i brojni drugi većeg ili manjeg značenja. Najbolje to dokazuje važnija literatura o Botiću koju je objelodanio Šime Vučić u 35. knjizi edicije »Pet stoljeća hrvatske književnosti«. Luka Botić živi drugi put.

Luka BOTIĆ in Đakovo

Der bedeutendste Lebensabschnitt von Luka Botić war in Đakovo. Er kam nach Đakovo am 1. März 1852 und beschäftigte sich als Schreiber beim Gutsbesitz von Đakovo. Hier schrieb er alle seine Werke nieder. Im Jahre 1854 wurde sein Gedicht »Pobratimstvo« /Verbrüderung/, die Novelle »Dilber-Hasan« und drei kürzere Gedichte gedruckt. »Pobratimstvo« wurde durch den ersten Preis am ersten literarischen Wettbewerb in Kroatien ausgezeichnet. Dann wurde er von Bischof Strossmayer zum Aktuar befördert.

Durch seine literarische Tätigkeit zog Botić die Aufmerksamkeit von Spionen an sich. Das war die Zeit des Bachabsolutismus, und Strossmayer befahl Botić, er solle nicht veröffentlichen, um nicht verfolgt zu werden. Und wirklich veröffentlichte er bis 1860 nichts und blieb hartnäckiger Absolutismusgegner. Er heiratete 1856 und bekam zwei Kinder, die bald starben. 1860 bekam er den Sohn Đorde, die Frau starb nach der Entbindung, Botić heiratete wieder 1862, der Sohn starb 1864.

Im Jahre 1861 wurde er zum Abgeordneten des Bezirks von Đakovo gewählt. Im Kroatischen Landtag setzte er sich für die Mitarbeit mit den Ungarn als Verteidigung gegen die Deutschen ein. Er gehörte der Volkspartei Strossmayers an.

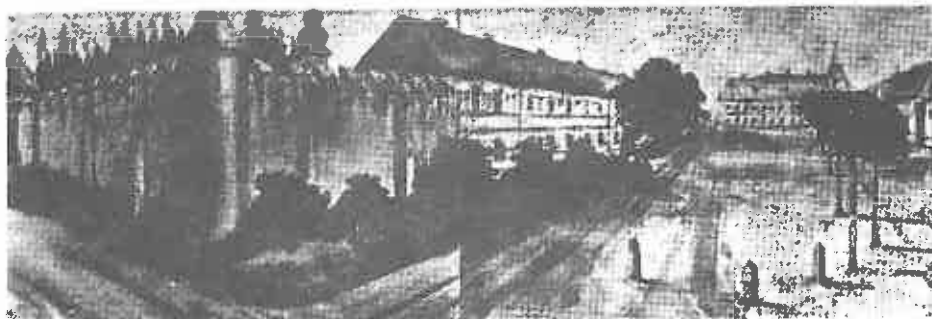
Im selben Jahr veröffentlichte er sein erstes Buch, das Epos »Bijedna Mara« /Die arme Mara/, Zagreb 1861. Ein Jahr später ließ er sein zweites Buch drucken, das Epos »Petar Bačić«, Osijek 1862. Das war sein letztes veröffentlichtes Werk. Botić starb in Đakovo am 22. August 1863 im 34. Lebensjahr.

Luka Botić (Split, 28. 1. 1830. — Đakovo, 22. 8. 1863.)

Pjevačko društvo »Sklad« godine 1863. Botić sjedi treći s desna

Đakovo krajem 18. stoljeća. U Botičevo vrijeme nije se puno izmijenilo

Grob Luke Botića u Đakovu, spomenik postavljen godine 1908.

Otkrivanje spomen-ploče Luki Botiću, Botićeva ulica u Đakovu, 22. 8. 1963. Na ovome mjestu stajala je kuća u kojoj je živio Botić. Govori predsjednik Matice hrvatske Jakša Ravlić, koji je najviše pisao o Botiću.